

Zlatno doba hrvatske fotografije

Zrinščak, Irena

Master's thesis / Diplomski rad

2013

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Graphic Arts / Sveučilište u Zagrebu, Grafički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:216:290576>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-20**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Graphic Arts Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
GRAFIČKI FAKULTET**

IRENA ZRINŠČAK

**ZLATNO DOBA HRVATSKE
FOTOGRAFIJE**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2013

Sveučilište u Zagrebu
Grafički fakultet

IRENA ZRINŠČAK

**ZLATNO DOBA HRVATSKE
FOTOGRAFIJE**

DIPLOMSKI RAD

Mentor:

Dr. sc. Miroslav Mikota

Student:

Irena Zrinščak

Zagreb, 2013

SAŽETAK

Prve velike uspjehe u fotografiji bilježe članovi fotosekcija planinarskih društava koji su također bili organizatori prvih većih fotografskih izložbi u našoj zemlji. Oni su bili jedna vrsta poticaja ka umjetničkoj fotografiji, a s time i potreba za osnivanjem sve većeg broja fotoklubova.

Iznimno plodno razdoblje za fotografiju u Hrvatskoj bilo je 20. stoljeće u kojem prvo zlatno razdoblje obuhvaća tridesete godine. U tom razdoblju posebno se ističe rad Foto kluba Zagreb. To je razdoblje kad su zagrebački autori stekli stilski i tehnološki poseban način fotografiranja prozvan u svijetu „zagrebačka škola fotografije“.

Osim u Zagrebu, osnovali su se fotoklubovi u Ivancu, Sušaku, Daruvaru i Osijeku. Dolaskom rata, aktivnosti fotoamatera većinom se gase, ali samo na kratko. Ponovni puni procvat doživjele su 60-ih i 70-ih godina, kad hrvatski fotoamateri postižu brojne uspjehe u zemlji i na međunarodnoj fotografskoj sceni. Tijekom svih tih godina rasle su izlagačke aktivnosti kako u Hrvatskoj, tako i hrvatskih fotoamatera u svijetu koji su svojim radovima osvajali brojne nagrade.

Ključne riječi:

Fotoklub, fotoamater, izlagačke aktivnosti

ABSTRACT

The first big successes in photography were recorded by members of photo sections of mountaineering associations, who were also the organizers of the first major photographic exhibitions in our country. They were a kind of incentives regarding art photography, and along with it also the need for establishing an ever increasing number of photo clubs.

An extremely fertile period for photography in Croatia was the 20th century in which the first golden period covers the 30s. During this period in particular stands out the work of the Photo Club Zagreb.

This is the period when the Zagreb authors acquire stylish and technologically special shooting mode named in the world as "the Zagreb School of Photography". Besides Zagreb, the photo clubs were also founded in Ivanec Susak, Daruvar and Osijek. By the arrival of WW 2, the activities of amateur photographers were largely extinguished, but only for a short time.

The repeated full renaissance of photographic activities was experienced in the 60s and 70s, when the Croatian amateurs achieved numerous successes in the country and on the international photography scene.

During all those years exhibiting activities were growing both in Croatia and in the world since the works of Croatian amateur photographers have won numerous awards.

Key words:

Photo club, amateur photographer, exhibiting activities

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Ponovni procvat fotografije u Hrvatskoj.....	3
2.1. Zagrebačka fotografija 30-ih godina XX. stoljeća – Fotoklub Zagreb	6
2.2. Buđenje fotoamaterskog pokreta u ostalim dijelovima Hrvatske	14
2.3. Zagrebačka škola fotografije	21
2.3.1. Ignjat Habermüller.....	24
2.3.2. Teodor Eugen Marija Dabac	25
2.3.3. August Frajtić	28
2.3.4. Mladen Grčević.....	31
2.3.5. Georgij-Žorž Skrygin	32
2.3.6. Đuro Janeković	35
3. Razdoblje od početka II. svjetskog rata do kraja 50-ih godina XX. stoljeća .	37
4. Fotoamaterski pokret u 60-im i 70-im godinama XX. stoljeća	41
4.1. Događanja vezana uz Fotoklub Zagreb.....	41
4.2. Međunarodni biennale fotografije „Čovjek i more“	50
4.2.1. Ante i Zvonimir Brkan.....	53
4.3. Sisačka izložba „Čelik i nafta“	55
4.4. Aktivnosti ostalih fotoklubova u 60-im i 70-im godinama XX. stoljeća	59
4.5. Prekid tradicije i nove generacije fotografa.....	61
5. Zaključak.....	63
6. Literatura	64

1. UVOD

Fotografija obuhvaća samo isječak i trenutak beskrajnog prostora i vremena, zaustavlja sliku stvarnosti koja je u neprekinutom kretanju i trajno se mijenja. Ako riječ fotografija prevedemo na hrvatski dobiva se riječ „svjetlopis“. Zapisati svjetlo na neki medij želja je ljudi još iz davnih vremena koja se ostvarila početkom 19. stoljeća. Fotografija se tad počela razvijati, izumljene su različite metode i postupci, a svi sa svrhom da se slika trajno zadrži na papiru.

Nedugo nakon njenog otkrića, fotografija je došla i u Hrvatsku. Godine 1840. bogati trgovac Novaković izradio je prve snimke panorame okolice Zagreba, koje nažalost nisu sačuvane. Zbog cijene opreme, poteškoća sa njenom nabavkom te težine samog postupka, tada se fotografijom mogao baviti samo mali broj imućnih građana, kao što su bili zadarski svećenik Dragutin Parčić i grofovi Juraj i Karlo Dragutin Drašković. Već 1864. g. na Gospodarskoj izložbi u Zagrebu izlagali su i fotografi iz Hrvatske.

U 80-im godinama XIX. stoljeća izumljene su suhe ploče, koje su bile trajne i mogle su se nabaviti u specijaliziranim trgovinama, a proizvođači fotoaparata potaknuti time počeli su proizvoditi jednostavnije, suvremenije i cijenom pristupačnije aparate. Fotografska oprema postala je dostupnija i sve više ljudi počelo se baviti fotografijom, a radi prenošenja znanja i iskustava, počeli su formirati udruženja. Tada su se počeli pojavljivati prvi fotoamateri i fotoklubovi.

U Hrvatskoj je prvi fotoklub osnovan u Zagrebu 1892. godine pod imenom Klub *fotografah amateurah*, kao šesti fotoklub u svijetu. Osnovan je samo godinu dana nakon održavanja prve bečke izložbe umjetničke fotografije, na koju se danas gleda kao na početak velikog svjetskog fotoamaterskog pokreta. Fotoamateri okupljeni pod tim klubom kolektivno su nastupili izlagavši svoje radove na nacionalnoj izložbi Društva umjetnosti u Zagrebu 1894. godine, samo dvije godine nakon osnutka kluba.

Fotoamaterski pokret u Zagrebu dobivao je tada novčanu potporu Zemaljske vlade, ali nažalost ni to nije bilo dovoljno za njegov opstanak. Godine 1894. klub prestaje sa radom zbog prevelike cijene fotografskih materijala i ostalih

potrepština. Klub je sa svim svojim dugovima i imovinom preuzelo hrvatsko Društvo umjetnosti, koje je u svojim okvirima osnovalo posebni fotografski odjel. Fotoamateri okupljeni u tom odjelu nastavili su svoje aktivnosti sve do Prvog svjetskog rata. Tada su u njihovoj organizaciji 1910. i 1930. godine održane dvije međunarodne izložbe umjetničke fotografije u Zagrebačkom umjetničkom paviljonu.

2. PONOVI PROCVAT FOTOGRAFIJE U HRVATSKOJ

Početak I. svjetskog rata značio je prekid tek započetog razdoblja amaterske fotografije u Hrvatskoj, a koje je počelo nedugo nakon razvoja fotoamaterstva u svijetu. To zatišje u svijetu fotoamaterstva u Hrvatskoj traje do kraja I. svjetskog rata, kada se počinje obnavljati fotoamaterski pokret. U Zagrebu godine 1922. ponovno oživljava fotoamaterski pokret osnutkom društva pod imenom Fotoklub Zagreb. Cilj kluba je bio nastaviti fotografske aktivnosti tamo gdje su stale prije rata, kada je djelovao prvi fotoklub u Zagrebu. Kao većina novih početaka, i ovaj je bio težak. Klub je vegetirao, čekao neke bolje dane, i tako je prošlo niz godina prije nego se postavio na noge i počeo bilježiti prve uspjehe.

Tih godina fotoamaterski pokret je živio isključivo kroz fotosekcije planinarskih društava, gdje su planinari fotografi kroz prirodu crpili svoju inspiraciju i motive, a sama fotografija težila je čistoći kompozicije. Bavljenje fotografijom nije više bilo predodređeno samo za imućne građane, koji su mogli kupovati tada iznimno skupu foto opremu. Kada su se gospodarske i društvene prilike u tadašnjoj državi stabilizirale, došlo je do pada cijena, te su fotografski pribor i oprema postali dostupni i „običnom čovjeku“, a korist od toga imali su i stručni fotografi, jer su razvitku amaterstva mogli zahvaliti pristupačnije cijene materijala i mogućnost daljnjeg razvoja tog mladog obrta. To je vodilo ka novom i kvalitetnijem razdoblju fotografije i organiziraju brojnih izložbi. Fotosekcija Hrvatskog planinarskog društva 1929. godine organizirala je i održala Međunarodnu izložbu planinarske fotografije u Zagrebu, a 1932. godine izložbu fotografije planinara amatera „S kamerom u prirodi“. Izložba je održana u prostorijama Zagrebačkog velesajma, a na njoj je sudjelovalo čak 248 izlagača iz Dubrovnika, Zagreba, Ivanca, Sušaka, Križevaca, Beograda, Sarajeva, Osijeka i Samobora. Slične izložbe planinarske fotografije organizirale su 1933. godine foto sekcije Hrvatskog planinarskog društva „Ivančica“ iz Ivanca, Fotosekcija Hrvatskog planinarskog društva, podružnica „Jankovac“ u Osijeku i HPD podružnica „Velebit“ u Sušaku.

IV. foto-izložba amatera u Sušaku priređena povodom desete godišnjice opstanka fotosekcije u tom gradu bila je održana od 20. do 30. kolovoza 1933.,

a okupila je 57 autora iz svih krajeva Hrvatske, te 5 stranih autora, a od ukupno prispjelih 550, izloženo je bilo 430 fotografija. [1] Za izložbu su se primali fotoamaterski radovi koji nisu do tada bili izlagani u Sušaku. Motiv fotografija je bio slobodan, najmanji dozvoljeni format bio je 18 x 24, a fotografije su se trebale montirati na karton, sa dopuštenim okvirima. Svaki izlagač mogao je poslati najviše 20 fotografija, a fotosekcije su mogle skupno izlagati sa ukupno 20 radova po sekciji pod imenom istoimene fotosekcije [2]. Peteročlani žiri donio je odluku da fotografije članova domaće fotosekcije, slike pod staklom, slike manjeg formata od onog propisanog u pravilniku i najavljene slike koje nisu prispjele do dana žiriranja ne ulaze u konkurenciju, a prva se nagrada dodijelila autoru fotografije sa čisto planinskim motivom, čime se ističe karakter same izložbe. Nagrađeni autori bili su Joža Kovačić, Tošo Dabac sa fotografijom „Bijeda III“ osvojio je srebrnu plaketu i Ljubo Vidmajer sa fotografijom „Tih Kutić“ [3]. Veliki uspjeh izložbe, te odlična organizacija pripisali su se marljivom pročelniku Fotosekcije HPD „Velebit“, dr. Hinku Emiliju.

U Osijeku održana I. izložba fotoamaterskih radova trajala je od 1. do 8. listopada. Kriteriji za izbor radova nisu bili strogi, što je rezultiralo nastupom 69 autora sa čak 637 radova. Peteročlani žiri dodijelio je nagrade Anti Korniču, Janku Skerlepu, Ignjatu Habermüleru, Augustu Frajtiću i Gemmi Pristeru. Ove su izložbe što se tiče kvalitete izloženih radova bile prosječne, ali su odigrale značajnu i veliku ulogu u daljnjem širenju fotoamaterskog pokreta u Hrvatskoj, te u kvaliteti budućih radova naših fotoamatera.

Godine 1934. održala se u istoj organizaciji jubilarna planinarska izložba fotoamaterskih radova u Zagrebačkom zboru. Na izložbi su sudjelovali članovi brojnih planinarskih društava i pojedini autori iz cijele zemlje sa čak 401 fotografijom. Planinarska društva iz Ivanca, Varaždina i Krapine priredili su izložbu fotografija Hrvatskoga Zagorja, koja je tijekom te godine obišla sva tri navedena mjesta organizatora.

Nešto manja „Izložba slika“ organizirana je na Zagrebačkom zboru 1936. godine također od strane Fotosekcije Hrvatskog planinarskog društva u Zagrebu, a na njoj je sudjelovalo 12 autora sa ukupno 76 izloženih radova. Već dvije godine poslije organizirali su Planinarsku foto izložbu u Umjetničkom paviljonu gdje je bila izložena 301 fotografija od 51 autora, te dvije fotografije HPD-a podružnice „Zrin“ iz Petrinje.

August Frajtić u članku objavljenom u časopisu Foto-revija „Smjernice za godinu 1933.“ govori o služenju fotografskim aparatom, koje odvaja od fotoamaterstva, jer se nedjeljni izletnik koji iz nekog slučaja ima kameru, i troši film na snimanje nemogućih grupa ne može nazvati fotoamater. Pod nazivom fotoamater smatra osobu koja se ozbiljno, iskreno i predano bavi fotografiranjem u cilju usavršavanja fotografske umjetnosti [4]. Iako se ne svrstavaju u fotoamatere, upravo su planinari fotografi bili ti koji su dali uzlet umjetničkoj fotografiji i potrebu formiranja fotoklubova, koji će se baviti samo fotografijom u kojoj će imati izrazito umjetničke ciljeve.

2.1. Zagrebačka fotografija 30-ih godina XX. stoljeća – Fotoklub Zagreb

Početak 30-ih godina privredna kriza u državi polako se smanjuje, sređuju se političke i gospodarske prilike, a vođeno time, fotoamaterski pokret dolazi opet u punom cvatu. U Fotoklubu Zagreb 1931. godine ponovno oživljava klupski život. Težište rada stavlja se na izložbene aktivnosti, u čemu klub potpomažu sponzori. U klub tada dolazi jedna potpuno nova i mlada generacija, koja će svojim sistematskim, upornim i kreativnim radom Fotoklub Zagreb, a i Hrvatsku fotografiju dovesti u same vrhove svjetske fotografije. Taj uzlet vidljiv je u samo godinu dana, jer već 1932. Fotoklub Zagreb od 13. do 22. travnja održava izuzetno uspješnu I. izložbu amaterske fotografije u Zagrebu, u salonu Urlich. Izloženo je bilo 177 fotografija većinom fotoamatera iz Fotokluba Zagreb, uz par iznimki neorganiziranih amatera iz Sušaka, Ivanca i Jastrebarskog. Katalog izložbe nije bio ilustriran, ali je časopis „Svijet“ reproducirao čak 10 radova te izložbe. Za razliku od izložbi fotosekcija planinarskih klubova, ova izložba odlikuje se kvalitetnijim izlagačkim i organizacijskim sposobnostima, i pokazuje kako je tadašnja uprava Fotokluba Zagreb preuzela inicijativu za daljnji razvoj umjetničke fotografije na području Hrvatske, za što su posebno bili zaslužni tadašnji predsjednik kluba Ljudevit Šplait, te prvi i drugi tajnik kluba Franjo Ernst i Marijan Szabo. U tom vremenu članovi Fotokluba Zagreb sastaju se u klupskim prostorijama u Masarykovej 11, gdje se održavaju seminari, projekcije i stručna predavanja na temu fotografije, a fotoklub se tada smatrao jednim vječnim tečajem fotografije. Drugi značajan događaj za hrvatsku fotografiju te godine bio je početak izlaženja časopisa „Foto revija“, koji je pratio fotografska zbivanja u zemlji i inozemstvu, te prenosio vijesti fotografskih organizacija iz cijelog svijeta. Objavljivao je interesantne članke o fotografskim tehnikama, fotografima, te objavljivao reprodukcije fotografija. Urednik časopisa bio je Franjo Ernst. [5]

Nakon iznimno uspješne I. klupske izložbe, Fotoklub Zagreb 1933. godine priređuje II. izložbu amaterske fotografije u trajanju od 15. do 27. svibnja. Izlagalo se u dvije kategorije: A kategorija – normalni pozitivni procesi

(bromosrebro, itd.), te B kategorija – plemeniti pozitivni procesi (bromoulje, pigment, itd.). Motiv fotografija bio je slobodan, najmanji dozvoljeni format bio je 18x24, a sve slike trebale su se montirati na karton dimenzija ne većih od 40x50. Svaki fotoamater mogao se prijaviti s najviše 10 radova u svakoj kategoriji, a izložbena pristojba bila je 50 dinara. [6] Svrha ove izložbe bila je prikazivanje tadašnjeg stanja amaterske fotografije u Jugoslaviji. Postignut je izniman uspjeh, te se zbog velikog broja posjetitelja, kojih je bilo preko 6000, zatvaranje izložbe koje je prvotno trebalo biti 24., odgodilo na 27. svibanj. I te godine izložba Fotokluba Zagreb bila je popraćena pozitivnim kritikama medija, u kojima se navodi da je nivo izložbe bio visok, a organizacija vrlo dobra. Razlikovala se od prethodne po tome što su na ovoj izložbi sudjelovali fotoamateri iz čitave Jugoslavije. U velikoj većini izlagači su bili fotoamateri iz Fotokluba Zagreb, a još su izlagali fotamateri iz Popovače, Apatina, Beograda, Samobora, Ljubljane, Subotice, Srijemskih Karlovaca, Krapine, Ivanca, Sarajeva, Osijeka, Tivta, Kosovske Mitrovice, Kumanova, Novog Sada, Sombora, Tržiča i Skopja. Deveteročlani žiri je za tu izložbu od 499 pristiglih radova odabrao 291 fotografiju koja će biti izložena, a kriteriji kod odabira te godine bili su pooštreni, što je rezultiralo kvalitetnijom izložbom, ali i manjim brojem izlagača. U A kategoriji nagrađeni su bili Tošo Dabac, Oskar Grünwald, Aleksandar Šafransky, Dr. Branko Kojić i Maks Gliha, a u B kategoriji Ljudevit Vidas, Cveti Švigelj i Hinko Rapp. Te godine se u izloženim radovima pokazao izniman napredak, kako u tehnici, tako i u izboru motiva. Posebno su zapaženi zagrebački amateri, potom ljubljanski i beogradski, a uočeno je da organizirani amateri znatno bolje rade od neorganiziranih (naravno uz rijetke iznimke s obje strane) [7].

Već sljedeće godine, potaknuti uspjehom prethodne dvije izložbe, članovi Fotokluba Zagreb priređuju Jesenski salon umjetničke fotografije, također u salonu Ulrich, izložbu koja je trajala od 1. do 10. listopada 1934. godine. Na njoj je sa 161 fotografijom sudjelovalo 50 fotoamatera i profesionalnih fotografa, a kriteriji za ocjenjivanje radova su se te godine još više postrožili. Izlagači su bili podijeljeni u tri kategorije, a to su bile „stručni fotografi“, „foto-reporteri“ i

„amateri“. Hrvatskih autora tu je bilo 30, od čega 25 iz Zagreba, te po jedan iz Čakovca, Krapine, Osijeka, Splita i Sušaka. Ostali izlagači bili su iz Slovenije, njih 13, šest iz Srbije i jedan iz Crne Gore. Kod ove izložbe značajna promjena se vidi već u samom nazivu, gdje po prvi puta umjesto „amaterske“ stoji „umjetničke fotografije“. Fotoklub Zagreb ovom izložbom je opet pokazao kako stoji na čelu fotografskog pokreta u Hrvatskoj. Povodom izložbe tiskan je i katalog sa popisom autora sudionika, klubova, te 6 reprodukcija izloženih radova T. Dabca, I. Habermülera, N. Szegea, A. Staržika, P. Kocjančića i Dr. P. Veljkovića [8] .

Ove izložbe mogle bi se smatrati vrstom odskočne daske prema izložbi koju je Fotoklub Zagreb organizirao i održao 1935. godine. To je bila I. sveslavenska izložba umjetničke fotografije, a svoje mjesto je našla u Umjetničkom Paviljonu u Zagreb. Bila je to treća međunarodna izložba fotografije organizirana u Zagrebu, a održana je točno 25 godina nakon održavanja prve međunarodne izložbe fotografije u istom gradu. Izložba je trajala od 17. studenog do 8. prosinca 1935. godine pod visokim pokroviteljstvom Njegovog kraljevskog visočanstva kneza namjesnika Pavla, a članovi počasnog odbora izložbe bili su, uz Rudolfa Erbera, gradonačelnika Grada Zagreba, poslanici Republike Poljske, Republike Čehoslovačke i Kraljevine Bugarske u Beogradu. Izloženo je bilo čak 299 radova od 150 autora, od čega 58 autora iz Jugoslavije sa 106 fotografija. Iz Bugarske je izložena jedna fotografija, dok je Čehoslovačka imala rekordnih 117 radova na toj izložbi. Ostali izlagači bili su iz Poljske te neki autori slavenskih korijena sa prebivalištima u Južnoj Africi, Mađarskoj, SAD-u, Austriji i Njemačkoj, a iz Fotokluba Zagreb sudjeluje 26 izlagača. Također je izdan katalog izložbe sa popisom autora i 8 reprodukcija izloženih radova, te popisom imena članova žirija, a to su bili August Frajtić, Oskar Gorjan Grünwald i dr. Branko Šenoa [9].

Nakon ove treće međunarodne izložbe, u Zagrebu se do 1940. svake godine održava međunarodna izložba umjetničke fotografije u Umjetničkom paviljonu, a

sve su imale izniman uspjeh. Godine 1936. napušta se prošlogodišnje ime izložbe - Sveslavenska izložba umjetničke fotografije, i vraća joj se prvobitno, koje će se zadržati do kraja predratnih godina. U listopadu iste godine održana je izložba pod nazivom IV. međunarodna izložba umjetničke fotografije. Izloženo je 395 radova od 225 autora iz čak 28 zemalja, od čega su samo četiri fotokluba i rijetki samostalni izlagači iz Jugoslavije, a to su bili Beogradski fotoklub, Fotoklub Ljubljana, Fotoklub Maribor i Fotoklub Zagreb sa 28 izlagača. Kriteriji odabira radova opet su postroženi, a zaslužni za izbor postava izložbe bili su Vlado Cizelj, August Frajtić, Vladimir Guteša, Ignjat Habermüller i Albert Staržik. Katalog izložbe bio je tiskan s tekstovima na 4 jezika, a sadržavao je 10 kvalitetnih reprodukcija, od kojih je jedna bila od Hrvatskog autora – fotografija „Starac“ Toše Dabca. [10] Najveći uspjeh postigle su Amerika i Mađarske, a to su upravo one grupe koje su na najautentičniji način pokazale značajke svoga naroda i zemlje. Izniman uspjeh ove izložbe omogućio je našim fotoamaterima - izlagačima da uspostave brojne kontakte sa fotoamaterima i njihovim organizacijama iz raznih krajeva svijeta, te da ih godinama održavaju.

U listopadu 1937. već tradicionalno je održana V. međunarodna izložba umjetničke fotografije, na kojoj je sudjelovalo 282 autora iz 33 zemlje sa ukupno 422 fotografije. Vidljiv je porast broja zemalja, a s time i autora koji izlažu jednako kao i broj primljenih radova. Iz Jugoslavije sudjeluju samo tri fotografske organizacije, a to su Fotoklub Ljubljana, Fotoklub Maribor i Fotoklub Zagreb (35 izlagača), te samostalni izlagači iz Dubrovnika, Krapine, Zagreba, Petrovgrada, Tuhelja, Samobora, Osijeka, Virovitice i Zdenčine, što je iznosilo ukupno 59 autora. Ova izložba je bila prihvaćena kao nacionalni kulturni događaj. Autor prikaza u Beogradskom časopisu „Pravda“ naglasio je kako dominantan položaj na ovoj izložbi ima 10 zagrebačkih autora, a izdvojio je Dabčevu fotografiju „Seljak“, koja se po njegovom mišljenju svrstava u naše do tad najbolje radove. Katalog ove izložbe bio je opsežniji od prethodnih, sadržavao je 19 kvalitetnih reprodukcija, a razaslan je svim sudjelujućim autorima i organizacijama širom svijeta. [11]

Slika 1 - Vlado Cizelj „Oblaci prijete“ [10]

Samo godinu dana kasnije, na VI. međunarodnoj izložbi umjetničke fotografije, održanoj od 1. do 31. listopada 1938. godine, pojavljuju se nove fotografske organizacije Jugoslavije. Uz već postojeći Fotoklub Zagreb, Fotoklub Ljubljana i Fotoklub Maribor, svoje radove izlažu i članovi Fotokluba Daruvar i Fotokluba Osijek, a broj neorganiziranih fotoamatera bio je znatno manji; to su bili autori iz Beograda, Bitolja, Zagreba i Kosančića. Na izložbi je te godine sudjelovalo 272 autora iz 36 zemalja, a postavljeno je bilo 438 fotografija. Hrvatskih autora na toj izložbi je bilo 44, od kojih 36 iz Zagreba, a Osijek se predstavio sa interesantnom kolekcijom 5 izlagača. Sloveniju su predstavljala 3 autora, iz Ljubljane, Maribora i Jesenica, po čemu je vidljivo koliko su se razlikovali tadašnji stavovi i pogledi na fotografiju hrvatskih i slovenskih fotoamatera. Katalog ove izložbe također je sadržavao kvalitetne reprodukcije nekolicine izloženih radova, među kojima su se od hrvatskih autora našli „Oblaci prijete“ V. Cizelja (Slika 1), „Seljaci“ T. Dabca i „Portret“ G. Skrygina [12].

Slika 2 - Georgij Skrygin „Studija“ [14]

Jasno je vidljivo da se iz godine u godinu broj zemalja sudionika povećava, pa je tako na VII. međunarodnoj izložbi umjetničke fotografije bilo izloženo 452 fotografije 287 autora iz 37 zemalja, od čega su 52 izlagača iz Jugoslavije izložila 98 radova, a Zagrepčani su i dalje bili najzastupljeniji sa 36 autora. Izložba je održana od 30. rujna do 23. listopada 1939. godine, a od domaćih klubova tu su Fotoklub Ljubljana, Fotoklub Maribor, Fotoklub Osijek i pod zajedničkim imenom Hrvatskog fotoamaterskog saveza izlažu članovi Fotokluba iz Zagreba i Sušaka. Ova izložba, sudeći po komentarima, daleko je nadmašila sve do sadašnje izložbe u Hrvatskoj i cijeloj Jugoslaviji. U katalogu su se opet našle kvalitetne reprodukcije, a posebno su bili zapaženi radovi T. Dabca

„Seoska ljepotica“, A. Frajtića „Kruh naš svagdanji“, G. Skrygina „Proljeće“, R. Fuchsa „U Splitskoj luci“, M. Medeottija, B. Kojića, te V. Guteša, veterana hrvatske fotografije, koji je nakon 32 godine uspješnog i kontinuiranog rada zadnji puta tada javno izlagao. Na ovoj izložbi prvi je put u okvirima Hrvatske spomenut i analiziran naziv „Zagrebačka škola“, te je njihov stil i način rada također prvi puta uspoređen sa stilom i načinom autora ostalih nacija kao rezultat neposrednog promatranja izloženih radova. [13]

Zadnja priznata međunarodna izložba umjetničke fotografije prije II. svjetskog rata održana je od 5. do 28. listopada 1940. godine u Zagrebu, a bila je osma po redu. To je bilo razdoblje uoči II. svjetskog rata, što je i razlog smanjenog broja zemalja sudionica, autora i izlagača, a samim time i ukupnog broja izloženih radova. Iz 13 zemalja ukupno je izloženo 357 fotografija 221 autora. Jugoslaviju je tada predstavilo 95 izlagača i 163 fotografije, od čega je bilo 67 Hrvatskih fotoamatera. Fotoklub Zagreb nadmašio je te godine samoga sebe, kako kvalitetom i kvantitetom organizirane izložbe, tako i brojem svojih članova izlagača, kojih je bilo 47, te su vidljivo dominirali na izložbi. U katalogu izložbe reproducirana su bila 3 rada zagrebačkih fotoamatera: „Seljakinja“ T. Dabca, „Studija“ G. Skrygina (Slika 2) i „Kozji most“ M. Szaboa (Slika 3). Unatoč ratnoj situaciji, te godine na izložbi sudjeluje i 29 autora iz SSSR-a, koji su se predstavili sa 68 radova. Domaći klubovi prvi puta sudjeluju organizirano pod imenom Hrvatskog fotoamaterskog saveza. [14]

Slika 3 - M.Szabo "Kozji most" [14]

2.2. Buđenje fotoamaterskog pokreta u ostalim dijelovima Hrvatske

U 30-im godinama fotoamaterski pokret u Hrvatskoj nije zaživio samo u Zagrebu. Godina 1931. smatra se početkom organiziranog fotoamaterstva u Ivancu, gdje je 30. lipnja na inicijativu Otokara Hrazdire osnovana Foto-sekcija Planinarskog društva „Ivančica“. Već sljedeće, 1932. godine u Ivancu se 21. veljače otvorila Prva izložba fotoamaterskih slika na planinarske teme. Na toj izložbi izloženo je 255 fotografija 23 autora, na kojima je još vidljiv utjecaj planinarskog duha u fotografiji. Izložene fotografije odlikuju se najboljom tehnikom, pune su života, a motivi su najpomnije birani. Odaziv na otvorenje izložbe bio je mnogobrojan, te su prostorije izložbe bile premale da prime sve posjetitelje. Na toj izložbi prvi javni nastup imao je budući velikan Hrvatske fotografije i jedan od najutjecajnijih fotografa u povijesti hrvatske fotografije, Tošo Dabac, izlažući dvanaest portreta, među kojima su se našle i prve snimke prosjaka.

Druga izložba umjetničke fotografije u Ivancu održala se od 29. siječnja do 5. veljače 1933. godine, te je potpuno prerasla dosadašnje planinarske teme i u potpunosti se okrenula umjetničkoj fotografiji. Na natječaj za izložbu bila je primljena 381 fotografija od 43 autora, a krajnji izbor za izložbu obuhvatio je svih 43 autora, sa nešto manjim brojem fotografija. Od ukupnog broja primljenih radova, izložene su bile 272 fotografije, a njihovih autora bilo je 30 iz Hrvatske, 11 iz Slovenije i 2 iz Srbije. U Foto reviji je bilo istaknuto kako se slike slovenskih fotoamatera ističu neobičnom ljepotom i besprijekornom tehničkom izvedbom. Kod selekcije radova žiri je bio vrlo strog, ali je zbog pedagoških razloga ipak prihvatio određenu količinu fotografija koje nisu djelovale slikovito motivom i izgledom, ali su bile tehnički više nego ispravne. [15] Na toj izložbi posebno bili zapaženi fotografi iz Zagreba: T. Dabac, M. Szabo, A. Frajtić, O. Schnur, a iz te skupine se ipak izdvojio Ignjat Habermüller koji je tom prilikom bio i nagrađen prvom nagradom. Njegovi radovi bili su daleko ispred ostalih, a fotografije „Ribari“, „Na Begeju“, „Ruža“ i „Ribiči“ se navode kao prava remek djela. Drugu nagradu na toj izložbi dobio je August Ivančić iz Ljubljane, a treću Karlo Kocijančić, također iz Ljubljane. Četvrtu nagradu izložbe, (II. brončanu

medalju), dobio je Ljudevit Vidas iz Zagreba za radove „Težaci“, „U iščekivanju“, „Moj sin“, „Rimska kuća“, „Bolne misli“, „Grana“ i „Mačka“. Peta nagrada pripala je autoru iz Ljubljane. Domaćine je predstavilo 12 članova kluba koji su izlagali van konkurencije, a među njima je posebno mjesto zauzimao Otokar Hrazdira čija je zasluga bila izniman uspjeh ove izložbe. Izložba je imala oko 1000 posjetitelja, što domaćih, što stranih, a prodano je 10 fotografija u ukupnoj vrijednosti od oko 1010 dinara. Iz Zagreba je na otvorenje išao organizirani vlak u Ivanec, što još više potvrđuje veliki uspjeh te fotografske izložbe, koja je bila među prvima tog tipa u hrvatskoj. [16]

Uz Otokara Hrazdiru veže se sve što se tada događalo u ivanečkoj fotografiji. On je bio jedan od najuspješnijih fotoamatera tog razdoblja. Rođen je godine 1898. u Češkoj, a u Ivanec je došao 1920. kao rudarski činovnik, ali se u potpunosti osjeća Ivančaninom. Sudjelovao je na osam internacionalnih salona s 18 izloženih i nagrađivanih fotografija. Za svoje radove je dobio Prix offert i brončanu medalju u Cannesu, srebrnu i tri brončane medalje u Luzernu i treću nagradu za kolekciju slika u Pragu. Približio je Hrvatskim fotoamaterima fotografske događaje i trendove iz cijeloga svijeta, a isto tako uključio zbivanja u našoj zemlji u europske tokove, kroz časopis Galerija, čiji je bio nakladnik i pokretač. To je bio jedini međuratni časopis umjetničke fotografije, koji je imao paralelne redakcije u Austriji, Njemačkoj, Velikoj Britaniji, Danskoj, Italiji, Mađarskoj, te Hrvatsku u Ivancu. Svaki broj sadržavao je nekoliko teoretskih tekstova o fotografiji te veći broj kvalitetnih reprodukcija najboljih europskih fotoamatera. Objavljeno je samo 6 brojeva jer je zbog premalog broja pretplatnika i visokih kriterija redakcije časopis nažalost prestao izlaziti. Također je pisao i za druge časopise o fotografiji tog perioda, a 1933. godine u Foto reviji iz ožujka objavio je dvije ankete sa popratim tekstom. Prva je bila „Fotoklubovi ili fotosekcije“, a druga „Anketa o savezu fotoamaterskih organizacija“. Već je tada uočio kako se ni sam fotoamater, a ni sama njegova organizacija nisu u stanju boriti sa starim birokratskim odredbama i nazorima, te da nigdje pojedinac nije tako osamljen i prepušten sam sebi kao u fotoamaterstvu. [16]

Život ovog velikana fotografije završio je prerano. Zbog suradnje s antifašističkim pokretom, obješen je 1944. godine u središtu Ivanca s još četvoricom uglednih Ivančana.

Danas je nažalost jako malo sačuvanih fotografija tog vrsnog fotoamatera. Neke od njih su „Zaleđene stube“, odlikovana 1932. godine brončanom medaljom u Luzernu, „Rad u rudniku“, fotografija „Na proštenju-pečenjarka“ iz 1931.godine, „Žetelice“, „Prema nebu“ dosta oštećena, „Zima“ (Slika 4), „Led“ i još neke neimenovane fotografije. Također je sačuvana Hrazdirina kolekcija crno – bijelih dijapozitiva sa staklenim pločama formata 8,5 x 10,5 cm, sa pretežno alpskim i planinarskim motivima. [17]

Slika 4 - Otokar Hrazdira "Zima" [18]

Nakon prvog svjetskog rata i tragičnog pripojenja Istre s Kvarnerom, Rijekom i Zadrom fašističkoj Italiji, predratni zamah uspjeha riječke fotografije se nakratko prekida. Sušak se tada podjelom odcijepio od Grada Rijeke, a zbog poslijeratnog stanja, tamo se tek 1934. godine osniva Fotoklub Sušak, udruživanjem članova Sekcije fotoamatera Hrvatskog planinarskog društva Velebit i neorganiziranih amatera Sušaka. Iako su ta dva grada bila tada u dvije različite države, usko su surađivali na polju fotografije i drugih umjetnosti. Godine 1939. u Sušaku je organizirana I. Nacionalna izložba umjetničke fotografije. Trajala je od 30. srpnja do 6. kolovoza, a sudjelovalo je 6 izlagača iz Zagreba, 9 iz Sušaka, 8 iz Osijeka i 4 iz Daruvara sa ukupno 244 izloženih radova. U katalogu su reproducirani radovi Marijana Szaboa „Suton“, Nikole Szege „Akt studija“, Milana Pavića „Vedra starost“, B. Pajkurića „Čežnja za slobodom“ i Zorice Rothauser „Crna madona“. Na posljednjoj stranici kataloga te izložbe stoji poziv Fotokluba za učlanjenje. Uz to su navedene informacije kako je upisnina stajala 10 dinara, isto toliko i mjesečna članarina, a klupske prostorije i laboratorij nalazili su se u Ružičevoj ulici na broju 13. [19].

Prva međugradska izložba umjetničke fotografije Sušak - Fiume održana je 1940. godine, a katalog izložbe je štampan na dva jezika – hrvatskom i talijanskom.

Zaslужan za stvaranje Fotokluba Daruvar bio je Milan Pavić, još kao dječak. Svoj prvi fotoaparatus, tada popularnu i jeftinu box kameru, dobio je kao nagradu od redakcije beogradske „Politike“, nakon što je u rekordnom roku prikupio čak 27 pretplatnika tom časopisu. Samo dvije godine kasnije, 1937. oko sebe je okupio pedesetak istomišljenika, zaljubljenika u fotografiju, a godinu nakon osnovao je Fotoklub Daruvar. Njegova prva objavljena fotografija bila je u časopisu "Sad i nekad" te iste godine. Milan Pavić bio je tajnik fotokluba od osnutka pa sve do 1941. godine, dok je za predsjednika izabran prof. Veljko Fuks. Fotoklub Daruvar postaje prepoznatljiv klub u samo nekoliko godina, a njegovu članovi sudjeluju sa svojim fotografijama na mnogim izložbama, ali i u svom gradu organiziraju izložbe koje su tada pretvorile Daruvar u slavonski

centar fotografskih zbivanja. Aktivnosti u klubu prekinuo je II. svjetski rat, ali nakon njega klub ponovno oživljava.

Svoju fotografsku karijeru Milan Pavić započeo je kao fotoamater, ali već 1937. godine postao je fotoreporter zagrebačkog i beogradskog tiska. Godine 1942. bio je uhićen pod sumnjom da surađuje sa antifašističkim pokretom, a nakon toga se preselio u Zagreb i počeo raditi kao fotoreporter u Foto odsjeku državnog izvještajnog i promidžbenog ureda kod predsjednika vlade NDH. U tom razdoblju fotografirao je uglavnom Zagreb i okolicu, a tada je, točnije 8. i 9. svibnja 1942. godine, snimio i svoje najpoznatije ratne fotografije – ulazak pobjedničke vojske u Zagreb. Jedna od najpoznatijih fotografija Milana Pavića “Dok mi spavamo” snimljena je 1946. godine, neposredno poslije rata, i pokazuje samu ženu kako čisti ulicu u rano i hladno zimsko jutro.

Svoju prvu samostalnu izložbu priredio je 1950. godine u zagrebačkom Salonu LIKUM, te je postao članom Udruženja likovnih umjetnika Hrvatske. U Zagrebu je ostao nakon rata radeći u novoformiranoj fotografskoj agenciji sve do 1958., kada je postao samostalni fotograf. Dolaskom u grad, iste godine učlanio se u Fotoklub Zagreb, i u njemu ostao aktivan do kraja života, a bio je inicijator i promotor fotografije na klupskim i državnim razinama.

Na svjetskoj izložbi fotografije u Berlinu (DDR) koju je organizirala poznata fotopublicistkinja Rita Maahs 1972. godine, osvojio je zlatnu medalju i počasnu diplomu, a na izložbu su mu bile primljene tri fotografije u konkurenciji autora iz 90 zemalja. [20]

Svoj stil oformio je početkom devedesetih godina. Nove vizije urbanih motiva postizao je multipliciranjem planova, a njegov interes je bio sve više okrenut mikro i makro strukturama. U njima je tražio interesantne detalje, koje je izdvajao na vrlo apstraktan način, te time stvarao novu realnost. (Slika 5)

Slika 5 - Milan Pavić "Čelične linije" [21]

Krajem tridesetih godina ojačao je fotoamaterski pokret, osnivali su se Fotoklubovi u Ivancu, Sušaku, Daruvaru i Osijeku, koji su se 11. lipnja 1939. godine ujedinili pod nazivom Hrvatski fotoamaterski savez. Savez je osnovan na inicijativu Fotokluba Zagreb, u čijim mu je prostorijama u Ilici 29 bilo i sjedište. Presudnu ulogu tu je odigrao August Frajtić, tada već dugogodišnji tajnik Fotokluba Zagreb. Savez je brzo počeo djelovati, a bilo je vidljivo da samo pola godine nakon osnutka preuzima vodeću ulogu u kreiranju politike hrvatskog fotoamaterskog pokreta. Već je 1939. i 1940. godine organizirao Nacionalne izložbe fotografije u Osijeku, Sušaku i Daruvaru te već spomenutu

VII. međunarodnu izložbu umjetničke fotografije u Zagrebu. Savez je poticao sve fotoamatere da se upišu u postojeće Fotoklube u svojim gradovima, a tamo gdje nema fotokluba, a ima dosta fotoamatera, da im se obrate za sve potrebne upute o organizaciji klubova, za nacрте pravila i ostale informacije. Aktivnosti saveza prekinuo je početak rata.

U dugoj povijesti hrvatske fotografije, čvrsto i neizbrisivo zapisao je svoje mjesto i Fotoklub Osijek utemeljen 1938., a zaslužni za njegov osnutak bili su Hugo Donegani, Dragan Eger, Vlado Hafner, Radovan Plivelić, Nikola Szege i Eugen Trišler. Njegova prethodnica, a ujedno i poticaj za osnutak, bila je Fotosekcija planinarskog društva „Jankovac“, tridesetih, četrdesetih godina prošlog stoljeća dovela fotografiju u grad Osijek. Već 1939. godine Fotoklub Osijek pod vodstvom tadašnjeg predsjednika Eugena Trišlera otvara I. narodnu izložbu umjetničke fotografije, koja je trajala od 26. studenog do 3. prosinca. Zagrepčani su se predstavili s 11 autora, a uz njih je bilo 13 izlagača iz Sušaka, 14 iz Osijeka, 6 iz Daruvara, te 17 fotoamatera iz Slovenije. Makar je po broju učesnika bila zadovoljavajuća, izložba je kvalitativno bila vrlo neujednačena. Fotoamateri iz manjih sredina, koje su svih ovih godina bile dosta izolirane od fotografskih događanja, nisu mogli uhvatiti korak sa istaknutim autorima iz Zagreba koji su tada bili na svjetskom glasu. [22]

Samo godinu dana kasnije, 1940. godine održana je u Osijeku, Sušaku i Daruvaru Nacionalna izložba fotografije. U Osijeku je održana od 2. do 15. svibnja, u Sušaku od 7. do 22. srpnja, a u Daruvaru od 18. kolovoza do 1. rujna. U usporedbi sa izložbama koje su se održale samo godinu dana ranije, na ovoj se vidi koliko je zapravo moguće ostvariti upornim i sistematskim radom, te međusobnom suradnjom članova fotokluba. Na izložbama je sudjelovalo 67 fotoamatera iz Hrvatske sa 237 izloženih radova, od čega je Zagrebačkih izlagača bilo 35, 4 su izlagača bila iz Daruvara, 12 iz Sušaka i 15 iz Osijeka [23].

2.3. Zagrebačka škola fotografije

U drugoj polovici 30-ih godina XX. stoljeća, Fotoklub Zagreb i zagrebačka fotografija bili su na vrhuncu sa svojim radom i uspjesima, ne samo u Hrvatskoj već i u svijetu. Nova generacija ambicioznih i iznimno talentiranih fotografa svojom požrtvovnošću i radom pribavila je klubu svjetsku slavu, a njihov rad rezultirao je zajedničkim stilom koji je tada u svijetu priznat kao „zagrebačka škola“. Taj pojam nisu sami sebi dodijelili, već su ga zaslužili svojim radom u kojem nije svaki pojedinac radio samo za sebe, nego u zajednici sa drugima, a stvarao se međusobnim utjecajima najistaknutijih fotoamatera starije i mlađe generacije. Sve se više gubila statična fotografija, a njeno mjesto je preuzela fotografija pokreta.

Fotoklub Zagreb je tada okupljao 150 članova, od kojih je čak 37 bilo aktivnih izlagača na internacionalnom nivou. Svojim sudjelovanjem na gotovo svim značajnijim svjetskim izložbama nižu nagrade i priznanja svom klubu; godine 1936. na II. međunarodnoj izložbi fotografije u Ljubljani i Beogradu, na X. internacionalnom Iris salonu u Antverpenu, na Luxembourg salonu 1938. godine, 1939. prvo mjesto i zlatni pokal u San Franciscu i 1940. godine u Debrecenu. Za Hrvatske fotografe pročulo se po cijelom svijetu, a gotovo uvijek su se na izložbama plasirali na prvim mjestima. Više od 50 autora, članova Fotokluba Zagreb doprinijelo je tome svojim radom, ali ipak neki su se više isticali svojim vodećim ulogama i pokretačkom snagom, te su cijelo to vrijeme bili i aktivni izlagači, a to su Vlado Cizelj, Ignjat Habermüller, Tošo Dabac, August Frajtić, Georgij-Žorž Skrygin, Rikard Fuchs, Vladimir Guteša, Albert Starzyk, Marijan Szabo i Ljubo Vidmajer. [5]

“Tako zvana “Zagrebačka škola”, o kojoj se mnogo piše i u stranom svijetu, pokazuje, u čemu se sastoji ta osobitost. To su u prvom redu pogledi na fotografiju, koja se jako razlikuje od pogleda autora drugih naroda. Slike su pune života, vedrine snage i dinamike. Kao drugo mogao bi se navesti kompozicioni sadržaj, kojim su produhovljene sve slike, obilujući bogatstvom

motiva uz narodnu notu. A najviše podiže kuriozitet naročita tehnika, koja u ovom organiziranom klubu daje neki posebni timbar svim radovima članova od najboljeg do najlošijeg. Dok se kod većine stranih autora ne može naći detalja u sjenama, kod Zagrepčana dominira bogatstvo detalja u tamnim partijama uz inače veliku briljantnost čitave slike. Eto to su ti karakteristični momenti radova Zagrepčana, radi kojih se oni tretiraju u stranom fotografskom svijetu pod imenom "Zagrebačke škole". ...". [24]

Početak tridesetih godina XX. stoljeća u Hrvatskoj fotografiji tematski su prevladavale socijalne tendencije, s jedne strane u obliku reportažnih prikaza iz rada i života radnika, a s druge kao dokumentarni prikaz prosjaka na gradskim ulicama. Fotoamateri kasnijih tridesetih sve su više orijentirani prema folkloru i autohtonoj kulturi i tradiciji sela, temama koje su našim autorima donijele velike uspjehe u inozemstvu.

Zagrebački fotoamateri, ovom prilikom njih 16, svoj prvi veći međunarodni uspjeh doživjeli su 1934. godine na I. međunarodnoj izložbi fotografske umjetnosti u Ljubljani.

Godine 1936. na II. međunarodnoj izložbi umjetničke fotografije u Ljubljani nastupilo je 13 zagrebačkih fotoamatera sa ujednačenom kolekcijom, a kritika je tada prvi put opazila kako Hrvati imaju jasan i definirani stil, za što je bez sumnje bio zaslužan A. Frajtić svojim trogodišnjim nastojanjima da Hrvatski fotoamateri razviju svoj stil po kojemu će biti prepoznati u svijetu.

Uspjesi zagrebačkih fotografa nastavljaju se 1938. godine pozivom Talijana da zagrebački fotoamateri sudjeluju na proljetnoj izložbi u Torinu sa kolekcijom od 50 fotografija, uz kolekciju domaćih fotografa i Mađara, čija se kolekcija tada smatrala najjačom u svijetu.

Jedan od većih uspjeha zagrebačkih fotografa zabilježen je 1938. godine. To je bio poziv kojim im je ugledno englesko društvo "*Royal Photographic Society*" iz Londona predložilo da prirede kod njih samostalnu izložbu sa 100 fotografija. U organizaciji A. Frajtića sastavljena je velika i reprezentativna kolekcija "100 djela hrvatske fotografije" koja je obuhvaćala fotografije 22 autora. Jači izlagači bili su

zastupljeni sa više radova, te su tako T. Dabac i G. Skrygin imali po 12 fotografija, M. Szabo 10, V. Cizelj 9, A. Frajtić 8, I. Habermüller i K. Fuchs po 7. Sama kolekcija je dobila na kvaliteti time što radovi nisu bili grupirani po autorima, već po stilovima i temama, a zastupljene teme bile su pejzaži, ljudi i folklor. Fotografije su se birale kako bi izgledale kao cjelina, a prilikom selekcije se odbijala svaka fotografija koja nije u potpunosti odgovarala kriteriju žirija fotokluba. Kako i tematski, tako i tehnički, fotografije su morale odgovarati određenim tehničkim zahtjevima, pa su povećanja rađena na istoj vrsti papira.

U rujnu iste godine izložba je poslana u Nizozemsku gdje je izlagana u svim većim gradovima, u studenom u Stockohlm te potom u druge skandinavske zemlje, a u prosincu je bila izložena u Londonu pod naslovom „*Exhitibtion – prints by jugo-slavian pictorial Photographers*“. Uspjeh Londonske izložbe je bio toliko velik da su se Fotoklubu Zagreb obratili iz uglednih sveučilišta Oxford i Cambridge s molbom da se čitava kolekcija izloži i u njihovim gradovima. Izložbe su dalje izlagane u Belgiji u organizaciji *Fotografische Kring Iris*, u Belgiji u organizaciji *Les Amateurs Photographes Belges*, a potom u Sofiji kao posebni odjel na Prvoj izložbi bugarske fotografije. Također je izlagana u Njemačkoj i na nacionalnoj izložbi Foto Cluba *Argentino* u Buenos Airesu, a potom i u svim važnijim zemljama Sjeverne i Južne Amerike. Jedna kolekcija je godine 1939. ušla u stalni postav “Muzeja za umjetnost i obrt”. Kolekcija se sastojala od 80 umjetničkih fotografija i 20 fotografija folklorne tematike. Ova izložba samo jednog hrvatskog kluba, samo jednog grada postigla je takav uspjeh kakav neke druge kolekcije cijelih država i naroda u to vrijeme ne mogu niti zamisliti. Te izložbene kolekcije zagrebačkih majstora fotografije imale su dalekosežne posljedice. Gledajući radove iz te kolekcije, i njihovu besprijekornu ujednačenost, u svijetu se etablirao naziv "Zagrebačka škola", kojim se neslužbeno označavao stil rada zagrebačkih fotoamatera.

Godina 1940. polako označuje kraj ovog uspješnog i slavnog procvata fotografije u Hrvatskoj, a Zagrebački fotoamateri su je iskoristili za zadnje svoje uspjehe netom prije početka II. svjetskog rata. Na izložbi u Debrecinu, koja je bila organizirana kao međudržavna izložba Italije, Jugoslavije, Mađarske i Švicarske, Zagrepčani su u Jugoslavenskoj kolekciji izložili 54 fotografije,

naspram 40 iz Slovenske kolekcije i samo 6 iz Beogradske. Novine su pisale kako je Jugoslavenska kolekcija bila najjača na izložbi, a posebno su spomenuti T. Dabac i G. Skrygin, a sve je to rezultiralo pozivom fotokluba iz Debrecina da naši najbolji fotografi kod njih izlože svoje kolekcije kao samostalne izložbe od 25 radova. Od Zagrepčana prvi su se odazvali T. Dabac i M. Szabo.

Početak pedesetih još uvijek je bio vidljiv sklad zagrebačkih fotografa, ali već u drugoj polovici pedesetih individualnost autora postajala je sve izraženija. To je Fotoklub Zagreb odvelo u drugim pravcima i time je zauvijek bilo zatvoreno poglavlje "Zagrebačke škole fotografije".

2.3.1. Ignjat Habermüller

Ignjat Habermüller bio je prva značajna ličnost hrvatske umjetničke fotografije između dva svjetska rata. Tada je kao jedini potpuno afirmirani fotograf umjetnik podupirao prva djelovanja mladih talentiranih zagrebačkih fotoamatera, razvijajući kod njih smisao za stručnost i preciznost u fotografiranju, te dajući im smjernice za optimalnu tehničku izvedbu izložbenih fotografija.

Tošo Dabac je za Foto reviju napisao članak o I. Habermülleru, za kojeg kaže da je čovjek koji živi za fotografiju, umjetnik u srcu i duši. On je proučavao jedan motiv više puta, ponekad sate, dane i tjedne. Uvijek je čekao najzgodniju priliku i osvjetljenje za izabrani motiv, koji bi postao savršena umjetnička snimka. Svojim znanjem je uvijek bio spreman pomoći početniku i naprednijem amateru [25].

Često se navodi kako je I. Habermüller bio pjesnik svjetla, koji je uporabom mekocrtanih predleća postizao izvanredne efekte presijavanja sunčevog svjetla, igru svjetla i sjene. Svoje fotografije snimao je aparatom 9x12, sve na Super Senzitivnom materijalu. Za izrađivanje povećanja nije koristio komplicirane plemenite postupke, nego ih je uvijek povećavao na bromosrebrnom papiru.

Ignjat Habermüller rođen je u Vojvodini. Živio je neko vrijeme u Beogradu, nakon čega je doselio u Zagreb, gdje su njegove fotografije prvi puta bile reproducirane 1. srpnja 1926. godine u Foto Vjesniku izdanom tog dana. Kasnije objavljuje radove i u časopisu „Foto revija“. Njegov omiljeni motiv bile su uvijek ravnice i rijeke, ali od posebnog značenja za hrvatsku fotografiju bila je njegova sklonost prema socijalnim motivima. Član je Fotokluba Zagreb od 1933. godine.

Najveće uspjehe postigao je na izložbama u Beogradu 1929., Zagrebu 1932. i Ivancu 1933. godine, na kojima je dominirao kvantitetom, ali što je najvažnije i kvalitetom svojih radova. Bio je jedan od malobrojnih hrvatskih fotografa koji je bio pozvan da priredi samostalnu izložbu u Debrecinu, koju je i ostvario 1940.godine. Nije puno izlagao u inozemstvu, ali kada je izlagao, dobivao je uvijek vrlo pohvalne i odlične kritike.

2.3.2. Teodor Eugen Marija Dabac

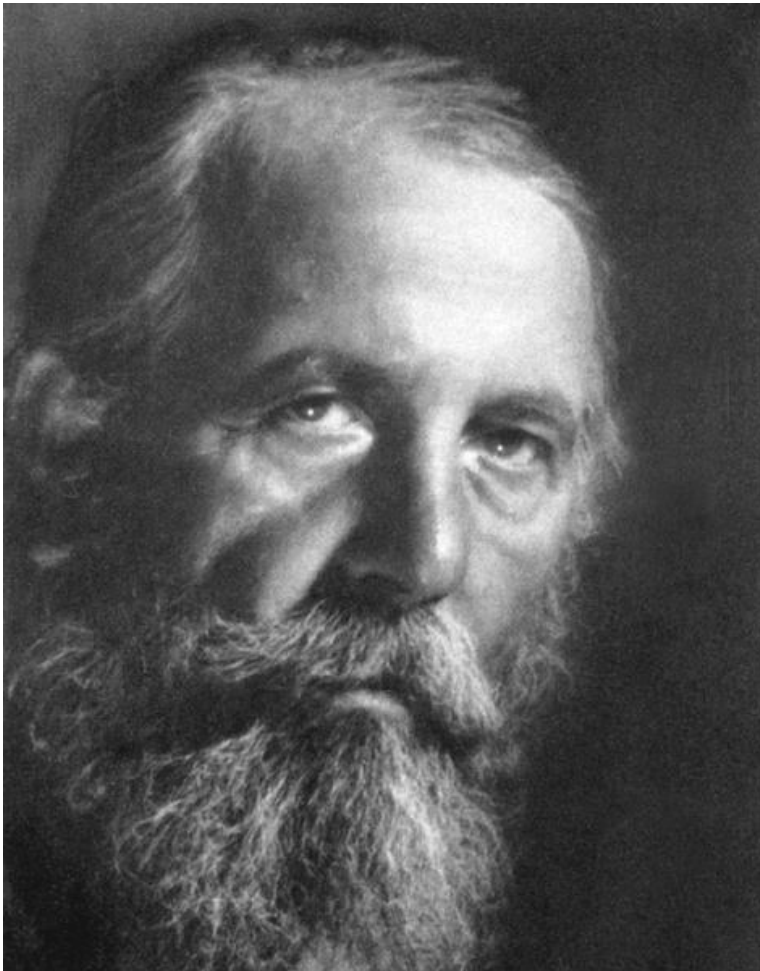
„Tošo Dabac je volio život, žene, ljude i njihovu povijest...“ (Knapp, 1994) [27]. Njegova životna priča počinje 18. svibnja 1907. u Novoj Rači, malenom selu kod Bjelovara. Sa obitelji se preselio u Samobor kad mu je bilo 11 godina. U tom gradu se 1924. godine prvi puta susreo sa fotografijom kod svojeg mlađeg školskog kolege Ivica Sudnika. Najstarija Dabčeva pronađena fotografija bila je panorama Samobora. Potpisana je i datirana 7. ožujka 1925. godine.

Tošo je svoje srednjoškolsko obrazovanje stekao u klupama Klasične gimnazije u Zagrebu, a sljedeći korak mu je bio studij prava, koji je nakon polaganja drugog pravno-povijesnog teoretskog diplomskog ispita napustio i zaposlio se u agenciji Fanamet, a zatim u Metro-Goldwyn-Mayer u Zagrebu, u kojoj je prevodio titlove filmova i radio kao agent za odnose s javnošću.

Sa 22 godine, 1929., od oca na dar dobio je prvi fotoaparat na smotani film, a godinu kasnije posvetio je dosta vremena fotografiranju, te se vježbao u

portretiranju, a kao model pozirao mu je njegov brat Vlatko. U „tekicama“, 15 svojih bilježnica gdje je zapisivao bilješke o fotografijama nalazi se zapis „R 3457a, Vaja Počuća, Divoselo, Tošin 1. portret, oko 1930.“ [26]

Snimao je brzo, na ulici, a svojim radovima postao je jednim od najvažnijih kroničara onih godina krize, siromaštva i nezaposlenosti. Godine 1932., na krstarenju brodom, odlučio je postati profesionalni fotograf. Njegova je majka mislila da je fotografski posao “nepristojan”, te je običavala govoriti: *“Imam dva sina: jedan je gospodin (anständig), a drugi fotograf (unanständig).”*(Knapp, 1994) [27] Iste godine prvi puta je javno izlagao na već spomenutoj izložbi fotografa amatera u Ivancu.

Slika 6 - Tošo Dabac "Starac" (danas "Filozof života") [10]

Već je sljedeće, 1933. godine izlagao svoje reportaže socijalne tematike pod naslovom „Tipovi“ također u Ivancu [2] , a u Zagrebu i Sušaku iste je izlagao po naslovom „Bijeda“. Prve uspjehe i sudjelovanja na međunarodnim izložbama bilježi iste godine, sudjelovanjem na Drugom salonu fotografije u *Pennsylvania Museum*, gdje se njegovo ime našlo uz imena onih koji su već stekli međunarodni glas, poput T. L. Feiningera, H. Cartier-Bressona, Moholy-Nagya i drugih. Prve internacionalne nagrade dobio je u Luzernu i Antwerpenu, a na izložbi u Londonu dobio je odličnu kritiku za izloženu fotografiju „Žena iz naroda“, koja je bila reproducirana u katalogu među 10 najboljih fotografija te izložbe. Tada postaje i članom Fotokluba Zagreb, a tih godina Dabac se spominje kao bezuvjetno najpoznatiji hrvatski fotoamater u svijetu. To je bio samo početak niza uspjeha na izložbama u zemlji i inozemstvu, od kojih su najveći bile prve nagrade u Bostonu 1937. godine i San Franciscu godinu kasnije, a do 1940. godine izlagao je na 46 izložbi i primio 23 nagrade. Nakon značajnih serija portreta, neko vrijeme je snimao životinje. Pojedine od tih fotografija, ubrajaju se među njegove najbolje radove, kao npr. „U majčinom krilu“, fotografija majmunice sa mladim. Folklor počinje intenzivno snimati 1937. godine, a sa tim fotografijama je postigao mnoge uspjehe. Pripremao je fotografije za knjigu „Stećci“ te „Umjetnost stećaka“, pa je tom prilikom putovao po Bosni, Hercegovini i Srbiji kako bi fotografirao stećke, te naravno i ostale prizore koji su privukli njegovu pažnju. Fotografirao je arhitekturu, pejzaže, portrete, folklor, umjetnost, te mnoge druge teme.

Na jednoj temi ili na jednom određenom području zadržavao bi se i po nekoliko godina, gotovo svaki dan snimajući veliki broj fotografija, a potom bi izabrao samo nekoliko najboljih koje je slao na izložbe. Svuda je išao sa svoje tri rolleiflex kamere obješene oko vrata, što mu je omogućavalo da gotovo neprimjetno zabilježi i najintimnije trenutke i prizore.

Vlatko Lozić, današnji tajnik Fotokluba Zagreb, povodom 4. dana fotografije u Arhivu Tošo Dabac ispričao je o Dabcu zanimljivu anegdotu. Tošu Dabca, svog uzora kojeg su neizmjereno cijenili, kolege iz Fotokluba su susreli na Cvjetnom trgu. U razgovoru, upitan koliko taj dan snimaka kani napraviti, Tošo lakonski odgovora: „šezdeset“. Iz kasnijeg razgovora se pokazalo da ovdje nije mislio na

60 snimaka već na 60 filmova, jer, objasnio im je Dabac, ako iz snimljenog 'izvuče' desetak dobrih fotografija smatrat će taj dan uspješnim. Tošo je bio autoritet oko kojeg su se svojevremeno okupljali mladi fotografi, kojima je uvijek sa zadovoljstvom dijelio savjete, komentare, te im uvijek bio od pomoći. Smatrao je da nema moderne i nemoderne fotografije, nego samo dobre i loše. Dobra zauvijek ostaje, a loša pada u zaborav. [28]

Godine 1937. Položio je majstorski ispit za fotografa, te otvorio svoj atelijer, koji je 1940. preselio u Ilicu 17 gdje se i danas po imenom „Arhiv Tošo Dabac“ čuva opsežna zbirka od oko 200 000 negativa i 2 000 autorskih povećanja tog znamenitog fotografa, koji je zasigurno bio jedna od najmarkantnijih umjetničkih ličnosti hrvatske fotografije.

2.3.3. August Frajtić

August Frajtić je bio kako i sam naslov knjige Mladena Grčevića kaže, „Dobri duh hrvatske fotografije“, istaknuti organizator hrvatskog fotoamaterskog pokreta u čitavom periodu njegovog najintenzivnijeg uspona, ali i djelovanja. Uz to, bio je aktivni izlagač na izložbama kako u Hrvatskoj tako i u svijetu.

Godine 1932. U Foto reviji (broj 3, rujan 1932.) objavio je programski članak „Izbor motiva kod nas“, u kojemu poziva da se amateri okrenu selu, narodu, folkloru i prirodi, da stvaraju vlastiti smjer, fotografije prožete hrvatskom osobnom i rasnom notom, a posljedica toga bila je napuštanje socijalnih tema u drugoj polovici 1930-ih godina [29].

Već 1933. godine uočio je važnost organiziranja izložbi u svijetu fotografije, te je intenzivno radio na tom području, a iste godine je sa grupom mladih i talentiranih fotoamatera preuzeo upravu Fotokluba Zagreb, te odmah nakon toga izvršio temeljitu reorganizaciju u smjeru stvaranja jake fotoamaterske organizacije. Imao je tada jasnu viziju vođenja Kluba koju je dosljedno i do kraja proveo. Kao stalni tajnik Fotokluba Zagreb rukovodio je svim većim akcijama

kluba u Hrvatskoj i inozemstvu, istovremeno ih podupirući svojim tekstovima u stručnoj i dnevnoj štampi. Njegovi tekstovi bili su prožeti informacijama i razmišljanjima o najraznovrsnijim fotografskim temama, od tehnike, motiva do problema organiziranja fotografskih klubova i saveza, a pisao je i o problemu odnosa amatera i profesionalnih fotografa. Bio je mišljenja da fotoamateri trebaju snimati za zabavu, iz umjetničke ili kulturne pobude, a nikad iz osobne koristi. Fotografiranje za zaradu treba prepustiti fotografima profesionalcima.

Iznio je važnost uvođenja naših vlastitih stručnih izraza i sastavljanjem stručnog rječnika, kako bi fotografski pojmovi bili razumljivi svim fotoamaterima u zemlji.

Njegov prvi organizacijski uspjeh, netom nakon objavljivanja smjernica i preuzimanja vodeće uloge u funkciji kluba, bila je II. izložba amaterske fotografije u Zagrebu, na kojoj je i sudjelovao sa 9 radova, od kojih je jedan bio „Kruh naš svagdanji“ (Slika 7) kojeg je i prije mnogo puta izlagao na domaćim i inozemnim izložbama.

Svoje najveće priznanje doživio je krajem lipnja 1938. godine, kada je na I. internacionalnom fotoamaterskom kongresu u Beču bio izabran za potpredsjednika novonastale Međunarodne fotoamaterske unije. Ta pozicija mu je širom otvorila vrata za suradnju sa tadašnjim vodećim fotoamaterskim organizacijama iz cijeloga svijeta [30].

Godine 1939. bio je inicijator osnivanja Hrvatskog fotoamaterskog saveza, a o potrebi njegovog osnutka pisao je još 1933. godine. Godinu poslije pokrenuo je časopis zagrebačkog fotokluba „Suvremena fotografija“, u kojemu je bio i glavni urednik. Njegova velika akcija za okupljanje svih fotoamatera Slavenskoga juga bila je nažalost prekinuta ratnim zbivanjima. U predratnom razdoblju bio je najaktivniji propagator i prvi teoretičar „Zagrebačke škole“.

Slika 7 - August Frajtić „Kruh naš svagdanji“ [12]

Krajem II. svjetskog rata otišao je u Argentinu. Prije odlaska svoju životnu kolekciju fotografija povjerio je na čuvanje svome klupskom prijatelju A. Starzyku. Nadao se skorom povratku u domovinu, ali to nažalost nikada nije ostvario. U znak zahvalnosti prema novoj domovini, u Argentini je snimio seriju fotografija s temom *Piedra y bronce* (o kamenim i brončanim spomenicima Buenos Airesa). Pripremio je također i maketu za fotomonografiju, ali zbog niza ekonomskih i političkih razloga koji su u to doba potresali Argentinu, knjiga nije bila tiskana. [31]

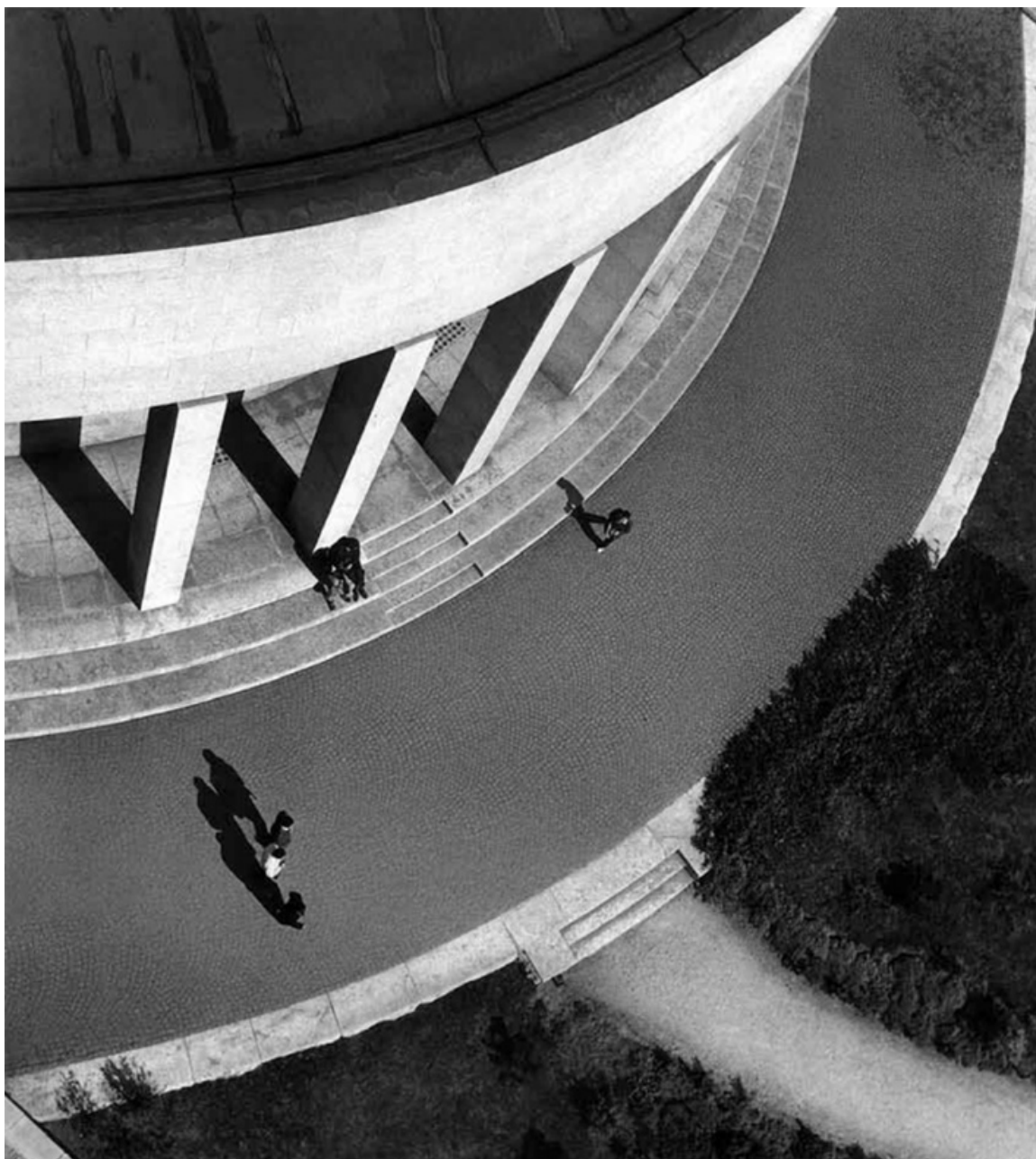
2.3.4. Mladen Grčević

Ime Mladena Grčevića često se spominje kao ime vrsnoga fotografa, ali još češće kao kroničara fotoamaterskog pokreta u Hrvatskoj. Rođen je 1918. godine u Zagrebu, a kroz djetinjstvo je stekao široku kulturu preko mnogih znamenitih ličnosti tog razdoblja sa kojima je njegova obitelj održavala kontakte i veze. U Fotoklub Zagreb učlanio se 1939. godine, a u kratkom vremenu se uklopio u krug izlagača tog kluba, te zabilježio mnoge uspjehe. Završio je pravni fakultet tijekom II. svjetskog rata. Fotografija mu je tada postala profesija, a snimao je serije fotografija u kazalištu, pejzaže i portrete. Radio je kao nastavnik na Srednjoj grafičkoj školi od 1946, a godine 1952. osnovao je katedru za fotografiju na Akademiji primijenjenih umjetnosti u Zagrebu na kojoj je bio profesor. Godine 1954. stekao je status „majstora umjetničke fotografije“.

Poslije Drugog svjetskog rata Mladen Grčević napustio je stil Zagrebačke škole i krenuo vlastitim putovima life-fotografije, gdje je postao poznat i priznat umjetnik u svjetskim relacijama stvorivši djela neprolazne vrijednosti. Bio je među prvim našim fotografima koji su se predstavili izvan domovine samostalnim izložbama, stekavši pri tome mnoga priznanja i veliki ugled.

Njegova duga umjetnička karijera od čak sedamdeset godina protezala se kroz pet država. Za svoj dugogodišnji uspješni rad dobio je brojne nagrade i priznanja u zemlji i inozemstvu, od čega i nagrade „Tošo Dabac“ fotokluba Zagreb. Autor je brojnih samostalnih izložbi, te doživotni počasni predsjednik Hrvatskog fotosaveza. Izlagao je na izložbama koje su razrađivale teme jedinstvene porodice čovjeka, kao što su *Was is der Mensch?* (1964.), *Die Frau* (1968.), *Unterwegs zum Paradies* (1973.) i *Kinder dieser Welt* (1977.).

Kao fotograf, jednako je bio uspješan u pejzažu, kao i u portretu (Mladić i Anna), a njegove tri fotografije uvrštene su 100 najboljih za kolekciju zagrebačkih autora: „Iz ptičje perspektive“ (1945.) (Slika 8), „Djevojka iz Šuice“ (1950.) i „Punim jedrima“ (1952.) [32].

Slika 8 - Mladen Grčević "Iz ptičje perspektive", 1945.g. [31]

2.3.5. Georgij-Žorž Skrygin

Georgij Skrygin rođen je 1910. godine u Odesi, a 10 godina kasnije doselio se u Zagreb. Bio je majstor jugoslavenske fotografije, solist zagrebačkog baleta i filmski režiser i snimatelj. Kao fotograf, prvi puta je izlagao na Sveslavenskoj

izložbi u Zagrebu 1935. godine, a samo dvije godine kasnije uvrstio se među naše najpoznatije izlagače.

U našu portretnu fotografiju unio je neke nove elemente rasvjete i dinamike, a u njima je tražio psihologiju ličnosti. Njegov poznati portret pod nazivom „Portret“ bio je reproduciran u katalogu VI. međunarodne izložbe umjetničke fotografije u Zagrebu. Tada je počeo i njegov pravi umjetnički uzlet, a na toj izložbi bio je zapažen kao pravo otkriće kada je kritika naglasila njegov talent postavivši ga uz bok T. Dabcu. Sljedeće godine kada se radila reprezentativna zbirka Fotokluba Zagreb i zagrebačke fotografije, u nju je bilo uvršteno čak 12 njegovih fotografija, što samo pokazuje koliku je afirmaciju stekao u toliko kratkom vremenu.

Njegova fotografija „Proljeće“ (Slika 9) smatra se jednom od najboljih fotografija pejzaža u našoj zemlji, a za nju je osvojio prvo mjesto na izložbi u San Franciscu 1939. godine. Tu fotografiju izlagao je iste godine na VII međunarodnoj izložbi umjetničke fotografije u Zagrebu, a reproducirana je i u katalogu iste. Skryginovi fantastični pejzaži sa velikim tamnim nebom pokazivali su osebnju težinu i dramatičnu napetost.

Sa grupom zagrebačkih glumaca napustio je Zagreb u travnju 1942. godine, i uz ilegalne veze prešao je u partizane. Sa sobom je ponio fotoaparat i nešto filma i kemikalija za razvijanje. Od posebnog je značaja njegovo fotografsko stvaralaštvo za vrijeme rata, kada je zabilježio početak borbe naših naroda protiv okupatora, te stvaranje nove Jugoslavije. Te fotografije bile su dokumenti o ljudskoj izdržljivosti i borbi i nadi za bolje sutra, a 1969. godine skupio ih je u knjigu „Rat i pozornica“ za koju je od FSJ dobio i posebno priznanje. Za vrijeme rata htio je formirati sekciju za fotografiju, kako bi svaka brigada imala svog fotografa, ali zbog stalnog pokreta to nažalost nije uspio ostvariti.

G. Skrygin postao je vrhunski majstor sa samo jednim receptom za miješanje razvijača, a tvrdio je da se sa skromnom tehnikom može jako puno postići, te postati vrhunski majstor. Njemu nije bio važan fotografski aparat, nego čovjek iza nje. Prije rata snimao je najobičnijim jeftinim fotoaparatom na ploče, sa kojim je snimao izvrsne portrete.

„...Kad je majstor dobar, delo se majstora boji i odmah izlazi na površinu. ...
Ako čovek ima šta da kaže on to nosi u sebi.“ [33]
(G.Skrygin, 1976.)

Slika 9 - Georgij Skrygin „Proljeće“ [13]

2.3.6. Đuro Janeković

Značajno mjesto u hrvatskoj fotografiji zauzima gotovo zaboravljen fotograf Đuro Janeković. Iako puno manje poznat, radio je tada uz bok Toši Dabcu, a neke fotografije im se susreću i tematikom. Rođen je 1912. godine u Zagrebu, a fotografijom se počeo baviti još u osnovnoj školi u dobi od dvanaest godina. Bio je ljubitelj sporta i planinarenja, te je tako proplaninario mnoge planine u Europi, usput snimajući. Prve fotografije objavljene su mu 1932. godine u časopisu Kulisa, čiji vlasnik je bio jedan od prvih Hrvatskih fotoreportera Todor Rona. Pozitivne kritike njegovih fotografija od strane tadašnjeg urednika fotografije Franje Mosingera potakle su ga da svoju ljubav prema fotografiji pretvori u profesiju te postane također jednim od prvih fotoreportera u Hrvatskoj, a karijeru je započeo radeći dvije godine kao stalni fotoreporter u Jugoslavenskoj štampi.

Slika 10 - Đuro Janeković "Božo Jamnicki u cilju", 1932. godina [34]

Član je Fotokluba Zagreb od 1933. godine, ali u svojem stvaralaštvu nije bio pretjerano za njega vezan. Snimao je duž cijelog Jadrana, a kasnije su od tih fotografija nastale razglednice i turistički prospekti. Radio je objektivne snimke ljudi i socijalne tematike istražujući svijet oko sebe prikazivanjem detalja, igrom svjetla i sjene. Zanimala ga je sportska (Slika 10) i modna fotografija te je bio svojevrsni kroničar zagrebačkog kulturnog života fotografirajući modu ljudi na ulicama grada. Jedna od takvih fotografija je Janekovićeve poznata fotografija „Dama sa psom“. Tvrdio je da ne postoji motiv, odnosno predmet, koji nije vrijedan fotografskog snimanja. Bio je sklon eksperimentiranju, pa je tako u dobi od dvadeset godina snimao zahtjevne i tada ne istražene noćne scene. On nije snimao klasične fotoreportaže. U svoje radove uvijek je uspio ubaciti nešto posebno, neki detalj koji bi zapazio, ili neki dio koji bi ga posebno zanimalo. Kao član Fotokluba Zagreb, izlagao je na izložbama umjetničke fotografije u Beču, Münchenu, Buenos Airesu, Londonu, Oslu, Stockholmu, Amsterdamu, Debrecinu, Pragu, Varšavi, Sofiji i Zagrebu. Primio je brojne nagrade za svoje radove, među kojima je i istaknuta nagrada *Camera Crafta* 1938. godine. Među prvima se počeo baviti i kolor fotografijom. Njegovi radovi uvršteni su u kolekciju od 100 fotografija zagrebačkih fotografa koje su putovale svijetom. [35]

3. RAZDOBLJE OD POČETKA II. SVJETSKOG RATA DO KRAJA 50-IH GODINA XX. STOLJEĆA

Drugi svjetski rat prorijedio je, a negdje i prekinuo, fotografske aktivnosti u Hrvatskoj. U fotoklubovima u Daruvaru, Sušaku i Osijeku potpuno su se ugasile aktivnosti u ratnom razdoblju, dok se u Zagrebu samo umanjuju. Unatoč ratnim uvjetima Fotoklub Zagreb i dalje bilježi uspjehe. Na početku rata, zbog nemogućnosti izlaganja u inozemstvu, Zagrebački fotoamateri nisu smanjili svoju aktivnost, već su preusmjerili svoj rad na druga područja. U studenom 1940. godine Fotoklub Zagreb pokrenuo je svoj vlastiti časopis, a na suradnju je pozvao sve fotoamaterske organizacije iz Bugarske, Slovenije i Srbije. Pod imenom „Savremena fotografija“, u to vrijeme bio je jedini fotografski časopis kojeg su izdavali fotoamateri sami, a sa Foto-revijom koja je još uvijek izlazila, Zagreb tada imao dva stručna fotografska mjesečnika. Ratni vihor je sve više jačao i onemogućavao daljnje djelovanje, te je časopis prestao izlaziti u ožujku 1941. godine.

Usprkos ratnom stanju, Fotoklub Zagreb nastojao je održati svoje izložbene aktivnosti koliko je to bilo moguće. Godine 1941. u Zagrebu je održana velika izložba hrvatske umjetničke fotografije pod nazivom „Lijepa naša domovina“. U vremenu od 4. listopada do 2. studenog, u Umjetničkom paviljonu izloženo je bilo čak 410 fotografija. U katalogu izložbe se pojavljuju dva nova registrirana kluba. To su bili Fotoklub Brod n/S i Fotoklub Karlovac, koji je od podružnice Fotokluba Zagreb prerastao u samostalni klub, a također se bilježi i ime Hrvatskog fotoamaterskog saveza kao ime ustanove, što je dokaz da on još uvijek funkcionira. [36]

Devetu je Međunarodnu izložbu umjetničke fotografije Fotoklub Zagreb održao u trajanju od 17. prosinca 1942. do 10. siječnja 1943. godine, a bila je posvećena 50. obljetnici Hrvatskog umjetničkog svjetloписа (1892. – 1942.). Održana je u Umjetničkom paviljonu, a katalog je s obzirom na ratne uvjete bio bez reprodukcija. Te je godine sudjelovalo samo 8 zemalja, a svaka se predstavila sa svojom kolekcijom od 50 fotografija. To su bile Bugarska, Finska,

Hrvatska, Italija, Mađarska, Njemačka, Slovačka i Španjolska. U hrvatskoj kolekciji brojem radova dominiraju T. Dabac, M. Grčević i M. Szabo. Budući poslijeratni režim je u kratkom postupku ovu izložbu proglasio nepostojećom, te je 1951. godine ponovljena pod istim brojem. Na ponovljenoj IX. izložbi sudjelovalo je 28 zemalja, a izloženo je bilo 320 fotografija i 27 reportaža.

Fotoklub Zagreb je u vremenu od 12. srpnja do 12. kolovoza 1942. godine priredio u Bratislavi svoju klupsku izložbu, a sličnu i u Bukureštu od 16. do 30. lipnja sljedeće godine. Na ovim izložbama vidio se jasan kontinuitet rada u stilu predratne Zagrebačke škole.

Jedna od rijetkih izložbi u tim godinama bila je Izložba umjetničke fotografije u Dubrovniku. Organizirana je bila od Mjesnog sindikalnog vijeća, a održana od 17. do 31. ožujka 1946. godine u dvorani hotela Pošta u Dubrovniku. Na njoj je sudjelovalo 30 izlagača iz Čakovca, Splita, Dubrovnika i Fotokluba Zagreb, koji je sa čak 18 izlagača bio najbrojniji na toj izložbi. [37]

Završetkom II. svjetskog rata i stvaranjem nove Jugoslavije nastupile su detaljne društveno političke promjene, a novo društvo fokusiralo je tada svoje težište na tešku industrijalizaciju zemlje. Osnivale su se razne komisije, a unutar njih Savezni odbori. Tako je 1946. godine osnovan Savezni odbor za fotoamaterstvo, umjesto kojeg se kasnije osnovao Foto-savez Jugoslavije, čija je osnivačka skupština bila u Beogradu 9. siječnja 1949. godine. Pojedine republike osnovale su svoje republičke fotosaveze. Iste godine održana je I. izložba saveza fotoamatera Jugoslavije, koja se bitno razlikovala od svih dosadašnjih izložbi fotografije na ovim prostorima sa jasno izraženim pokušajem da se definitivno prekine sa formalističkom i dekadentnom fotografijom. Gledajući izložene fotografije, moglo se primijetiti da su teme postale svakodnevni život, a fotoamateri su kroz svoje radove pokušali izraziti novonastale duboke socijalno-političke promjene. Tadašnja tzv. socijalistička fotografija stvarana je po direktivama vladajućih društvenih struktura koja je trebala postati fotografija budućnosti, novog idealiziranog komunističkog

poretka. Iako je nastala po diktatu tadašnje vlasti, dala je izuzetna umjetnička ostvarenja.

Godine 1948. počinje obnavljanje starih i registriranje novih fotoklubova u Hrvatskoj. Te godine Fotoklubovi u Karlovcu i Osijeku obnavljaju svoje djelovanje. Članovi predratnog Fotokluba Sušak sa novim članovima osnivaju Fotoklub Rijeka, a u Ivancu fotosekcija Planinarskog društva Ivančica 1950. godine nastavlja svoje djelovanje pod imenom Fotoklub Ivanec. Fotoklub Varaždin osnovan je 1949. ili 1950. godine, Fotoklub Vinkovci 1950. godine, 1951. Foto kino klub Rovinj, a godinu poslije Fotoklub Split.

Fotoklub Zagreb zabilježio je novi uspon pedesetih godina, a ujedno i početak uspješnih aktivnosti nakon rata. Već tradicionalnu Međunarodnu izložbu umjetničke fotografije u Zagrebu, fotoklub Zagreb održao je opet 1951. godine u prostorijama Zagrebačkog velesajma, a nosila je isti redni broj kao i posljednja poništena izložba. Nakon te iznimno uspješne ponovljene izložbe, Fotoklub Zagreb bienalno je organizirao Međunarodnu izložbu sve do 1957. godine, nakon čega je uslijedila stanka od punih pet godina. Organizaciju daljnjih izložbi predratna generacija kluba prepustila je novoj nadolazećoj generaciji fotografa amatera iz šezdesetih godina.

Početak pedesetih godina Fotosavez Hrvatske uvidio je da treba hitno obnoviti i pokrenuti izlagačku aktivnost u zemlji, te je pokrenuo Republičku izložbu fotografije. Prvu takvu izložbu organizirali su u Zagrebu 1951. godine, a održavala se u kontinuitetu 18 godina, svake godine u drugom gradu. Već nakon prve održane, izložba je postala svojevrsnom smotrom amaterske fotografije u Hrvatskoj. Pozitivno je utjecala na razvoj hrvatske fotografije, a potakla je održavanje drugih izložbi u ostalim hrvatskim gradovima, te formiranje novih fotoklubova. Kroz kataloge izložbi održanih u Hrvatskoj tijekom pedesetih godina vidljivo je da je tih godina u zemlji aktivno djelovalo 57 fotoklubova. Sljedeće godine II. republička izložba fotografije održana je u Karlovcu, a na njoj su sudjelovali članovi Fotoklubova iz Đakova, Karlovca, Korčule, Krapine, Osijeka, Rijeke, Zagreba i Jadran filma iz Zagreba. Iz godine u godinu rastao je broj fotoklubova čiji su članovi izlagali svoje radove na toj

izložbi, a održavala se u Splitu, Rijeci, Osijeku, Vinkovcima, Dubrovniku, Varaždinu, Opatiji, Zagrebu, Rijeci, Splitu, Vinkovcima, Osijeku, Dubrovniku, po treći put u Zagrebu 1966. godine, Borovu te je zadnja 1969. godine održana u Karlovcu. Fotosavez Hrvatske je pokušao ponovno pokrenuti tu izložbu 1982. godine, ali nakon pet održanih izložbi u tom razdoblju, bez ikakvog unapređenja i konkretnog koncepta, ona se zauvijek ugasila.

Tih godina počele su se održavati i tzv. pokrajinske izložbe fotografije. Među njima su bile Izložba fotografije Banije, Like i Korduna, koja se održala sedam puta u periodu od 1953. do 1962. godine, Dalmatinska izložba fotografije, održana osam puta od 1953. do 1961., Izložba fotografije Hrvatskog Zagorja i Međimurja također održana osam puta od 1954. do 1961. i Izložba umjetničke fotografije Slavonije u razdoblju od 1951. do 1960. godine. [22]

4. FOTOAMATERSKI POKRET U 60-IM I 70-IM GODINAMA XX. STOLJEĆA

4.1. Događanja vezana uz Fotoklub Zagreb

Šezdesete godine prošlog stoljeća samo su potvrdile ponovno buđenje fotoamaterskog pokreta u hrvatskoj nakon Drugog svjetskog rata. Izložbene su aktivnosti ponovno bile u punom cvatu, osnivali su se novi klubovi, a generacija fotografa aktivnih u tridesetima polako je prepustila pokretačku ulogu novim generacijama, koje su unijele novi duh i nove poglede u hrvatsku fotografiju. Još krajem prošlog stoljeća fotografi su većinom odbacili romantičarske teme. Pojavom industrijalizacije počeo se razvijati interes za urbanim motivima i industrijsku realnost.

Makar je to bio dobar početak nečeg novog u hrvatskoj fotografiji, početci smjene generacija koja je tada nastupila bili su teški. Starija generacija je bila je već umorna, a nova još nije bila toliko zrela i iskusna da preuzme vodstvo. Ta kriza nastala na prijelazu desetljeća vidljiva je već u petogodišnjoj stanci u održavanju Međunarodne izložbe u Zagrebu. XIII. međunarodna izložba umjetničke fotografije u Zagrebu održana je tek 1962. godine, nakon čega je do sljedeće po redu opet prošao čak i veći niz godina. Tih godina prestaju se održavati i pokrajinske izložbe, koje su proteklih godina uz republičku izložbu rezultirale otvaranjem velikog broja fotoklubova.

Prekinuti kontinuitet održavanja međunarodne izložbe također je negativno utjecao na izlagačku aktivnost članova Fotokluba Zagreb. Uprava kluba je, uočivši to, stavila težište na inozemnu izlagačku aktivnost, koja je donijela odlične rezultate. Na III. međunarodnoj izložbi fotografije *Photoeurop 61*. održanoj u Versaillesu u Francuskoj 1961. godine, klub se vratio na noge osvojivši diplomu. Godinu poslije dobio je diplomu za sudjelovanje na X. međunarodnom salonu fotografije u Alicanteu u Španjolskoj, 1967. godine diplomu za sudjelovanje na međunarodnoj izložbi fotografije u Pečuhu u Mađarskoj, te 1968. godine posebnu spomen gravuru za sudjelovanje na međunarodnoj izložbi fotografije u Mainzu u Njemačkoj. Najveći uspjeh postigli su zagrebački fotografi 1964. godine na velikom međunarodnom natječaju

klupskih kolekcija fotografije u Njemačkom Eslingenu, kada su u jakoj međunarodnoj konkurenciji osvojili četvrto mjesto, svrstavši tako opet Fotoklub Zagreb natrag među vodeće fotoklubove u svijetu. [37]

Nove generacije fotografa iz 50-ih i 60-ih godina dovele su Fotoklub Zagreb do samog vrha tadašnje jugoslavenske fotografije. Godine 1967. u Sarajevu na II. kupu Jugoslavenske fotografije klub je osvojio I. i II. mjesto. Te godine bila je 75. obljetnica postojanja kluba, što je bila idealna prilika da se organizira nova izložba umjetničke fotografije. Potaknut time, Klub je 1968. godine u razdoblju od 31. 5. - 23. 6. održao XIV. međunarodnu izložbu umjetničke fotografije, a tom prilikom predsjednik Jugoslavije Josip Broz Tito odlikovao je Klub Ordenom zasluga za narod sa srebrnim zracima, za iznimne uspjehe postignute na širenju i razvijanju fotoamaterskog pokreta među našim narodima. [37] Izložba je održana pod pokroviteljstvom Predsjednika skupštine grada Zagreba Josipa Kolara. Te godine izložba je dobila i svoj naziv „Zagreb salon“ na prijedlog Branka Jernića i Vladimira Solaričeka, članova Fotokluba Zagreb, koji se održao sve do današnjih dana. Osim imena, novina kod ove izložbe bile su tri popratne izložbe održane od ukupno prispjelih fotografija, i to u Daruvaru, Karlovcu i Vinkovcima. To je tada bio eksperiment na prijedlog Jure Mažurana, koji zbog straha od neuspjeha nije bio niti uvršten u katalog prve dvije godine provođenja. Rezultati tih izložbi nadmašili su sva očekivanja, te će od te godine klub uz glavnu izložbu u Zagrebu svake godine priređivati popratne izložbe u sve većem broju hrvatskih gradova, dajući time golem poticaj za razvoj fotografije u ostatku zemlje. U sastavu žirija XIV. Zagreb salona bili su J. Četković, T. Dabac, V. Solariček i A. Orlić. Na izložbi su sudjelovali izlagači iz 27 zemalja, a izložena su bila 333 rada od ukupno 2656 primljenih. Osim crno bijelih fotografija, izložene su bile one u boji, te dijapozitivi u boji. [38]

Svi ti uspjesi zasluga su vraćanju snažnog duha zajedništva u klub, koji je bio prekinut u poslijeratnim godinama.

Sedamdesete godine bile su također obilježene velikom izlagačkom aktivnošću, kako u organizaciji, tako i u samom izlaganju. Neki projekti pokrenuti proteklih

godina nastavljali su se održavat, a neki su se tek pokrenuli. Nakon većih stanki, i neuspjehom u kontinuiranom održavanju u šezdesetima, Zagreb salon je u sedamdesetima doživio svoju reafirmaciju, a od 1968. godine ta se izložba održavala kao bienalna priredba, s jednog gledišta čak i rutinska. Tako je XV. Zagreb salon održan 1970. godine u Muzeju za umjetnost i obrt, sa pratećim izložbama u Daruvaru, Doboju, Hlebinama, Karlovcu i Koprivnici, koje niti ove godine nisu bile uvrštene u glavni katalog izložbe.

Sa svakom novom izložbom povećavao se broj prispjelih fotografija, a sve teži zadatak je bio u kratkom roku obaviti selekciju radova. Potaknut time, veliki novitet XVI. Zagreb salona održanog u svibnju 1972. godine bio je način žiriranja. Umjesto dosadašnjeg višečlanog žirija, te godine je samo jedan autor birao fotografije koje će biti izložene na izložbi. Najkompetentniji za tu ulogu tada bio je Mladen Grčević. Osim materijalnih razloga, povod za tu odluku bili su dosadašnja neusklađenost, nadglasavanje, te konflikti između članova žirija. Muzej za umjetnost i obrt je također bio mjesto održavanja i ovog salona. Zanimljiva informacija koju prvi put iznosi u javnost V. Lozić u knjizi „Fotoklub Zagreb 1892. – 1992. prilozi za povjesnicu“ je ta da je uprava Muzeja za umjetnost i obrt netom prije izložbe promijenila koncepciju, te selektora stavila pred gotov čin, dajući mu na raspolaganje za postav izložbe drugi prostor od prijašnje dogovorenog. Tada više nije bilo vremena za traženje novog prostora, te je nađeno kompromisno rješenje, i izložba se ipak održala u Muzeju za umjetnost i obrt. Selektor M. Grčević te je godine bio odbacio konvencionalni način izlaganja, način na koji su se radovi izlagali na svim dosadašnjim međunarodnim izložbama umjetničke fotografije u Zagrebu, po zemljama i autorima. Izložbu je po prvi pu koncipirao na tematskom principu. Odabrane fotografije složio je u tematske cjeline unutar kojih je tako postavio izložke da se međusobno dopunjuju ili da su u kontrastu obzirno dali idejno ili likovno rješenje. Na taj način su u prvi plan dolazile najbolje fotografije u svakoj temi, a ujedno su se isticali neobični radovi, koji su iskakali od onih banalnijih. [39]

Na izložbi su od 6213 prispjelih radova bile izložene 263 fotografije od autora iz 34 zemlje, a priređivački odbor sastojao se od čak 15 osoba. I te godine organizirale su se prateće izložbe u Daruvaru, Karlovcu i Koprivnici.

U prvom broju časopisa „Spot“ koji je izašao te godine, objavljen je članak Stojana Dimitrijevića pod nazivom „16. Zagreb salon: revija konflikata“, gdje kao najpozitivniju stvar ove izložbe navodi kvalitetan katalog Mitje Komana, u kojem je izbor reprodukcija bio kvalitetniji od nagrađivanih radova. Kroz njega će zato utisak o izložbi biti bolji nego što ga sama izložba zaslužuje, jer strani izlagači Salon prosuđuju po katalogu. Za selektora Mladena Grčevića navodi da kao stvaralac „...ne odlikuje nekim uočljivijim afinitetom prema suvremenim fotografskim izražajnim vrijednostima...“, te u njegovoj selekciji nalazi da je otprilike svaki četvrti rad na izložbi izuzetno loš. Kao najveći propust izložbe smatra preveliki broj nagrada, 51 individualnu i jednu klupsku, što je po njemu besmisleno i devalvira cijeli sistem nagrađivanja. Taj članak i razmišljanje S. Dimitrijevića dovodi do konflikta - dali je dobra fotografija ona koja je tematski i tehnički dobra, ili dobra fotografija mora biti i suvremena. [40]

Godine 1973. trebale su početi pripreme za XVII. Zagreb salon, ali te godine od predstavnika Gradskog i Republičkog fonda za unapređenje kulturnih djelatnosti organizator nije dobio dotaciju za pripremu izložbe. Zbog nemogućnosti pripreme, XVII. Zagreb salon umjesto 1974. održan je 1975. godine, godine kada naši narodi slave 30. obljetnicu pobjede nad fašizmom. Te godine na salonu su sudjelovali izlagači iz 37 zemalja, a selektor izložbe bio je Vladimir Solariček, koji je tada napravio novu postavku izložbe koja predstavlja prekid sa dosadašnjim konvencionalnim postavima fotografskih izložbi. Postavom izložbe ruši uobičajene norme time što ne postavlja nizove fotografija po državama, ne prezentira nigdje cjelovito pojedinog autora, čak postavu ne pridodaje određenu tematiku. Nije postojalo moderno i ne moderno, već samo dobro i loše, bez obzira na tehniku i razdoblje u kojem je nastala fotografija. Selektor nije priznavao narodnost u slikovnom jeziku; slika govori svim jezicima. Konfrontirao je stilove, tehniku, pa čak i razdoblja, želeći gledaocu učiniti vidljivim ono što do sada nije primijetio. [41] Od 4648 pristiglih radova napravio je izložbenu selekciju od 1253 fotografije. Od te godine, pa sve do 1990. sve više raste broj gradova u kojima se održavaju prateće izložbe, koje su postale izrazito popularne i uspješne. Te godine održale su se u Koprivnici sa 90 izloženih

fotografija, Karlovcu sa 83 i Osijeku sa 98 radova, a na Prvoj međunarodnoj izložbi fotografije u boji u Gospiću izloženo je bilo 60 radova. Osječka izložba održala se u galeriji „Zodijak“, likovnom ateljeu „Revije“, a ostvarena je uz materijalnu pomoć Grafičkog poduzeća „Litokarton“ – Osijek i Općinskog vijeća Narodne tehnike Osijek, u organizaciji Fotokluba Osijek uz podršku Fotokluba Zagreb. Ukupno je izloženo 110 fotografija (u Foto Kino reviji pod rubrikom vijesti Fotoklub Osijek navodi da je izloženo 110 fotografija – pretpostavka da je na licu mjesta izložba nadopunjena nekim radovima), a od toga 32 jugoslavenskih majstora fotografije. Selekciju izložbe napravio je Vladimir Solariček, majstor umjetničke fotografije.

Uprava Muzeja za umjetnost i obrt iz godine u godinu dizala je cijene najma prostora za održavanje izložbe, te je organizator nakon nekog vremena bio prisiljen tražiti jeftiniji prostor. U rujnu i listopadu godine 1977. izložba se tako održala u Staroj gradskoj vijećnici na Gornjem gradu, jer je organizatoru tada taj prostor bio ustupljen bez ikakve naknade. Izložba je organizirana povodom Titovih jubileja i 85. godišnjice Fotokluba Zagreb, a pokrovitelj izložbe bio je Ivo Vrhovec, predsjednik skupštine grada Zagreba. Ostale popratne izložbe te su godine održane u Dubrovniku, Gospiću, Karlovcu, Koprivnici, Osijeku, otoku Pagu i Šibeniku. Na izložbi su sudjelovali autori iz 39 zemalja. Selektor XVIII. Zagreb salona bio je Nino Vranić, a priređivački odbor sastojao se od tajništva i članova odbora. Kritike tog salona bile su podijeljene, ali zajednička im je bila konstatacija da te godine izložba nije pružila ništa novo, nego je već pomalo i dosadno zastarjela, a organizatoru zamjeraju na retardaciji izložbe. [42]

XIX. Zagreb salon održan 1979. godine u razdoblju od 12. do 27. rujna, ponovno se vraća u izložbene prostorije Muzeja za umjetnost i obrt. Selektor tog salona bio je dipl. arh. Zvonimir Dumančić, a na izložbi sudjeluju izlagači iz 46 zemalja. Te godine tajnik odbora bio je Ivica Magyar, a organizacijski odbor sačinjavao je sa još 11 članova, od kojih su ipak najaktivniji bili Vladko Lozić, Slavka Pavić i Josip Vranić. Organizatorima su za ovu izložbu kritičari odali priznanje na velikoj manifestaciji, ali su izložbu svrstali u osrednju fotografsku priredbu, koja nikako ne zadovoljava privilegije izložbe svjetskog značenja.

Prateće izložbe bile su održane u istim gradovima kao i u sklopu prošlog Salona, izuzev Dubrovnika kojeg je te godine zamijenio Bjelovar.

Novo razdoblje obilježili su i neki novi fotoamateri, ali i neki već od prije poznati po svojem radu u fotoamaterskim krugovima. Svi oni su bili su zaslužni za aktivnosti fotoamaterskog pokreta u poslijeratnom razdoblju, te za kontinuitet aktivnosti i djelovanja kroz drugu polovicu 20. stoljeća. Jedno iznimno značajno ime zagrebačke i hrvatske fotografije iz tog razdoblja bio je Đuro Greisback, dugogodišnji predsjednik fotokluba Zagreb. Rođen je 1911. godine u Srijemskoj Mitrovici. Član fotokluba Zagreb postao je 1933. godine, a u tridesetima se bavio fotografiranjem kulturnih spomenika u Hrvatskoj za potrebe Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Sredinom četrdesetih počeo je raditi kao nastavnik na obrtnoj školi, kasnije preimenovanoj u Školu primijenjenih umjetnosti u Zagrebu. Radio je i na osnutku tvornice Fotokemike, koja se bavila razvojem domaće foto opreme. Prve umjetničke razglednice objavio je u NIP Vjesniku, čiji je bio suradnik od 1968. do 1978. godine. Krajem 50-ih godina inicirao je osnivanje stalnog službenog izložbenog salona, današnje Spot galerije. Početkom 70-ih predložio je osnivanje ženske sekcije kluba. Prijedlog je prvotno doživio iznenađenje i neodlučnost muške većine u Klubu, ali je brzo prihvaćen, nakon čega se maksimalno angažirao na tom zadatku. Već 1973. godine nakon mnogih priprema održana je prva izložba Ženske sekcije fotokluba u Galeriji umjetničke fotografije na Gornjem gradu. Devet autorica je tada izložilo svoje radove, a bile su to Marija Braut, Nada Ditjo, Zlata Laura Minzer, Jasenka Odić, Slavka Pavić, Jadranka Pekić, Ivančica Privora, Vlasta Šinka i Zlata Vucelić. Radovi autorica na toj izložbi su se razlikovali u pristupu i shvaćanju fotografije, ali svima je zajednička intenzivna ljubav prema fotografiji, hrabrost i neopterećenost kojom pristupaju interpretaciji odabranih motiva. Kritike su tada objavile da čak jedan dio izlagačica radi osobnije i u izrazu intenzivnije fotografije nego njihovi kolege, muški članovi Fotokluba Zagreb. [43]

Ženska sekcija je od te, pa sve do 1988. godine održavala svoju godišnju izložbu fotografije. U tih 16 godina, a ujedno i 16 izložbi, zabilježila su se imena čak 60 autorica. Ženska sekcija Fotokluba Zagreb bila je tada najjača ženska sekcija u to vrijeme, ne samo u Jugoslaviji već i u svijetu.

Đuro Greisbach bio je i inicijator pokretanja dodjele nagrade „Tošo Dabac“, kao uspomenu na našeg najvećeg foto-umjetnika, čovjeka i humanista, koji je izrastao iz Fotokluba Zagreb, te do svoje smrti bio njegov počasni predsjednik. Prijedlog za dodjelu te nagrade je 1973. godine bio pokrenut na razini Fotosaveza Jugoslavije, ali Fotoklub Zagreb tada nije uspio u svom nastojanju. Dvije godine kasnije Fotoklub je shvatio da je taj prijedlog neostvariv, te je nagradu ustanovio na razini kluba. Na redovitoj godišnjoj skupštini 1975. godine usvojena je dopuna statuta i nadopunom članka 55. službeno je ustanovljena nagrada „Tošo Dabac“, koja je definirana kao najviše priznanje koje sve do danas dodjeljuje Fotoklub Zagreb jednom svom članu i jednoj osobi izvan kluba. Uvjeti nisu bile titule i zvanja. Kandidat za nagradu morao je uz ostalo biti fotoamater, kulturni radnik koji je na sveukupnu Jugoslavensku fotografiju ostavio dugovječni trag svojeg djelovanja, a jedna osoba nagradu je mogla dobiti samo jedanput. Nagrada se sastojala od plakete sa likom T. Dabca koju je modelirao i izradio akademski kipar Vojin Bakić na zamolbu tadašnjeg predsjednika kluba Đ. Griesbacha. [37]

Prva takva nagrada dodijeljena je 15. svibnja 1975. godine majstorima fotografije Braniboru Debeljkoviću i Mladenu Grčeviću, a svečana dodjela bila je u Muzeju za umjetnost i obrt. Prijedlog za nagradu te godine podnijela je komisija izabrana na godišnjoj skupštini Fotokluba Zagreb u kojoj su bili Jure Mažuran, Andrija Orlić i Đuro Griesbach. [44]

U Zagrebu je također pokrenuta nova izložba pod nazivom „Zagreb“, a u svakodnevnom govoru su je prozvali „Mali Zagreb“. Prva takva izložba održana je 1965. godine, a o njoj nije ostalo sačuvano mnogo podataka jer nažalost nije bila popraćena katalogom. Radovi su se izlagali na dvije teme. Prva je bila tema Zagreb i Zagrepčani, a druga slobodna. Ova izložba trebala je postati

tradicionalnom. Prvotni koncept je bio da se održava svake godine u svibnju povodom „dana oslobođenja“ grada Zagreba, no iz materijalnih i organizacijskih razloga nakon dvije za redom održane izložbe, ona se pretvara u bienalnu izložbu, vremenski se izmjenjujući sa Zagreb salonom. Dvije različite teme održale su se samo na prvih pet izložbi. Na petoj izložbi po redu, održanoj tokom svibnja 1971. godine prvu temu je žirirao tročlani žiri, od čega je jedan član bio fotograf, a ostala dvojica istaknuti građani. Izložba je bila podijeljena u tri sekcije – tema Zagreb i Zagrepčani dijelila se na crno bijele fotografije i dijapozitive u boji, a slobodna tema samo na crno bijele fotografije. Tadašnji predsjednik kluba Đ. Greisback u članku za Foto-kino reviju napisao je da izbor fotografija za temu Zagreb nije bio naročito velik, i da je teško reći zašto se fotografi više opredjeljuju za slobodnu temu. Da li im je sve već postalo normalno, obično, svakidašnje da ne zamjećuju motive, ili jednostavno im nije u navici nositi fotoaparate po svom gradu. [45]

Na šestoj održanoj izložbi „Zagreb“ od 9. do 28. svibnja 1973. godine u Muzeju grada Zagreba glavna se tema ukida jer je bila sve manje zastupljena pošto su autori sve više pažnje posvećivali slobodnoj temi za koju se bilo lakše spremati. Oko 70 fotografija na toj izložbi prikazivalo je tradicionalne motive Zagreba, staru arhitekturu, a veliki broj fotografija donosio je vizure iz novih dijelova grada.

Do sljedeće izložbe slijedila je stanka od tri godine, te je ona održana tek 1976., nakon čega se opet kontinuirano održava kao bienalna izložba sve do 1990. godine. Za selekciju radova bio je zadužen žiri, koji je u većini slučajeva bio tročlani, sa izuzetkom 1969. godine kada je bio šesteročlani, i 1973. godine kada je jedan selektor birao radove.

U drugoj polovici 60-ih godina Fotosavez Jugoslavije je počeo tiskati monografije kao godišnje nagrade za životno djelo najuglednijim fotografima. Godine 1967. izašla je prva fotomonografija sa radovima Toše Dabca, za koju je predgovor i izbor radova objavio Oto Bihalji-Merin. Sljedeće godine tiskana je monografija sa radovima Petera Kocjančića, a treća po redu sa radovima

Branibora Debeljkovića. Fotoklub Zagreb riješio je dilemu daljnjih tiskanja takvih fotomonografija svojim prijedlogom da se sljedeća dodjeli kolektivno i posmrtno većem broju poznatih autora, te je vodstvo kluba na sebe preuzelo obvezu da prikupe fotografije i organiziraju izbor radova T. Dabca, O. Hohnjeca., U. Krstanovića, A. Nagya, I. Piškulića, dr. S. Sekelja, S. Smoleja, G. Srkulja, M. Szaba te I. Zuppe. U tom trenutku u klubu nije bilo niti jedne fotografije većine tih autora, a predsjednik i tajnik kluba doživjeli su mnoge neugodnosti prilikom odlaska rodbini umrlih radi prikupljanja fotografija. Upornim radom prikupili su dovoljan broj radova koje su donijeli u prostorije kluba na žiriranje. Pisanje uvodnog teksta predstavljao im je drugi problem, jer su mnogi mladi autori odbili tu zadaću. Tekst je na kraju napisao dr. Stojan Dimitrijević, a posmrtna monografija je izašla iz tiska 1971. godine. Ovaj događaj potaknuo je tadašnjeg tajnika kluba da počne prikupljati fotografije članova, i time započne stvarati fotografsku zbirku. U početku je to trebala biti kolekcija članova kluba, ali s godinama je prikupio i veću količinu fotografija autora iz cijele hrvatske, koje su također bile uvrštene u tu zbirku. [37]

Kriza nastala izmjenom generacija u ostatku Hrvatske nije bila toliko izražajna. Šezdesetih godina pokrenut je niz izložaba koje su se kontinuirano pod istim imenom održavale duži niz godina, a neke su opstale i kroz sedamdesete godine, pa čak i dalje.

4.2. Međunarodni biennale fotografije „Čovjek i more“

U Zadru se 1957. godine počela održavati međunarodna izložba fotografije „Čovjek i more“, a u kratkom vremenu je postala svjetski poznata kao jedna od najvećih međunarodnih izložbi fotografije tog tipa. U šezdesetim godinama veliki uspjeh svakog fotografa bio je izlagati radove na toj izložbi, što još više dokazuje koliki je utjecaj tada imala na razvoj izložbene fotografije u hrvatskoj.

Prva i druga izložba bile su održane u sklopu Ribarske izložbe i festivala (kasnije Međunarodnog sajma ribarstva), a od 1963. godine ona postaje samostalna bienalna manifestacija, koja se do danas održava u suradnji sa Narodnim muzejom u Zadru i muzejskom Modernom galerijom, koja je tada bila jedna od rijetkih ustanova koje su kontinuirano pratile i izlagale fotografiju kao medij likovne umjetnosti. Specifičnost ove izložbe je baš ta da je od svojih početaka bila organizirana od strane galerijske institucije, a ne nacionalnih fotografskih udruga ili fotoklubova koji su tada bili organizatori svih fotografskih manifestacija u zemlji. Nezavisan status organizatora omogućio je neutralan, nepristran i stručan pristup organizaciji izložbe, koji je bio oslobođen klupskog interesa i utjecaja državne fotografske asocijacije. Tada su samostalne izložbe u muzejima i galerijskim prostorima bile rezervirane samo za najistaknutije pojedince, a specijalizirane fotogalerije bile su rijetkost. Kroz izvrsno opremljene kataloge izložbe mnogi su se, a posebno fotografi, mogli upoznati sa suvremenom fotografijom i fotografima, a bogato opremljeni katalog besplatno su dobivali svi prijavljeni fotografi, bez obzira dali su njihovi radovi prošli selekciju. Članovi žirija su bili mnogi svjetski poznati pojedinci iz kulturnog i umjetničkog života. U radu žirija su među ostalima sudjelovali Ante i Zvonimir Brkan koji su ujedno i pokretači ove izložbe, Tošo Dabac, Nikola Vučemilović, Nenad Gattin i drugi. Gledajući popis članova žirija tih izložbi, a i drugih

fotografskih manifestacija u 60-im godinama, vidljiva je smjena generacija fotografa, nekadašnji izlagači, sada su već toliko iskusni da i sami rade izložbene selekcije kako mlađe tako i svoje generacije fotoamatera. [31]

Na izložbu su se primale crno - bijele fotografije, a od 60-ih godina tematikom je pokrivala dvije kategorije – temu „čovjek i more“ i slobodnu temu. Kroz temu „čovjek i more“ jedan dio izložbe bio je posvećen svim različitim čovjekovim odnosima prema moru, ogromnom prostranstvu vode odakle je zapravo potekao sav život na zemlji. Drugi dio je interpretacija čovjekova mjesta u prirodi, kako ga vidi umjetnik kroz svoj fotografski aparat kameru. Značaj te izložbe također se vidi kroz visoka pokroviteljstva i jako medijsko praćenje lokalnih, jugoslavenskih i stranih medija. [46]

Prva izložba održana je u svečanim prostorima tek osnovanog Filozofskog fakulteta, a od 641 primljene fotografije od 163 autora iz 21 zemlje, žiri je napravio izložbenu selekciju ukupno 190 radova od 91 autora. Uz veliki broj radova primljenih za jednu izložbu koja se organizirala po prvi put, i kvalitetu izložaka, manifestacija je djelovala obećavajuće. Već je sljedeće, 1958. godine uz prošireni Međunarodni sajam ribarstva održana i sljedeća izložba koja je tada dobila dignitet visoko rangirane likovne manifestacije, a održala se u izložbenim prostorima Zadarske umjetničke galerije. Tiskao se tada i prvi izložbeni katalog sa kvalitetnim reprodukcijama. Te je godine pristiglo 2759 radova od 825 autora iz 43 zemlje, od čega je izloženo ukupno 297 radova u dvije tematske cjeline. Međunarodni sajam ribarstva se nakon te godine prestao održavati, a time je nastala i stanka u održavanju izložbe. Treća izložba održana je 1963. godine od 15. srpnja do 20. rujna u organizaciji Zadarske galerije umjetnina. Pokrovitelj izložbe bio je predsjednik sabora socijalističke republike Hrvatske dr. Vladimir Bakarić. Na tu izložbu pristiglo je 4378 radova od 1366 autora iz 45 zemalja. [47] To su bile najuspješnije godine te izložbe, a u drugoj polovici desetljeća salon bilježi rekordan broj prijavljenih fotografija, autora i zemalja sudionica. Među izlagačima našla su se tada najistaknutija domaća i svjetska imena u fotografiji. Na 6. biennale fotografije je poslalo čak 5000 autora iz 54 zemlje, a tada se smatrali da postao najveći i najinteresantniji od svih fotografskih priredbi u svijetu.

U sedamdesetim godinama se također kontinuirano nastavio održavati Međunarodni biennale fotografije „Čovjek i more“, ali nakon rekordnog 7. salona, izložba je polako počela ulaziti u svoje krizno razdoblje, a broj sudionika počeo se smanjivati.

Godine 1971. u trajanju od 26. srpnja do 30. rujna salon je održan sedmi put od svog osnutka. Te godine oboren je rekord u prijavljenim radovima sudjelovanju na izložbi. Primljeno je čak 6966 radova od 2267 autora iz 51 države, od čega je izloženo 109 radova od 105 autora na temu „čovjek i more“, a u sklopu slobodne teme 226 rada od 202 autora. Tajnik već drugu godinu za redom nije bio fotograf, već akademski slikar Alfred Petričević. Sljedeći, 8. Međunarodni biennale fotografije „Čovjek i more“ održan je 1973. godine. Interes kako izlagača, tako i posjetitelja bio je te godine velik, ali s obzirom na prošli salon, u vidljivom padu. Tročlani žiri je od ukupno prispjelih 6285 radova napravio selekciju od 116 radova na temu „čovjek i more“ i 211 radova na slobodnu temu. To je bio zadnji but da je ta izložba u imenu i frekventnosti održavanja sadržavala riječ biennale, jer već od sljedeće ona postaje triennale, a razlozi tomu bili su financijski i organizacijski. Tako je nakon trogodišnje stanke, 1976. godine održan 9. Međunarodni triennale fotografije „Čovjek i more“. Da li zbog duže pauze, nove smjene generacija fotografa ili zbog nečega trećeg, broj pristiglih fotografija te godine bio je manji za oko 800, ali i taj veliki broj od 5461 fotografije gušio je tada salon. Žiri je prilikom odabira fotografija i nagrađivanja autora potencirao radove koji su u sebi nosili svježinu novih pogleda na fotografiju. [48]

Godine 1982. održana je zadnja izložba „Čovjek i more“ s prvotnom koncepcijom, kada je sukladno sa propisima FIAP-a bila otvorena za sve amatere i profesionalce iz cijeloga svijeta. Nastupilo je razdoblje u kojem su svi važniji fotografski saloni, pa tako i ovaj, ušli u neizdrživu financijsku, organizacijsku i stručnu krizu. Izložba je tada doživjela reorganizaciju i prestala biti javna te postala pozivna autorska izložba po pozivu jednog selektora, kakva je ostala sve do danas. Na njoj su od tada sudjelovala eminentna autori svjetske i domaće fotografije koji su imali različite i često divergentne stavove

prema fotografiji. Svaki od pozvanih autora trebao se na izložbi predstaviti sa mapom od 15 radova. [47]

4.2.1. Ante i Zvonimir Brkan

Braća Brkan s bili osnivači zadarske fotografije i zadarske fotografske škole, jedni od najznačajnijih Zadarskih fotografa, koje povjesničari umjetnosti svrstavaju i u najznačajnije hrvatske fotografe svih vremena.

Stariji brat, Ante Brkan, rođen je 1918. godine u Velikom Jadrcu u Gorskom kotaru. Fotografijom se bavio od rane mladosti, a 1951. godine počeo je svoju karijeru kao profesionalni fotograf u Zadru, a od 1958. godine radio je kao fotoreporter Zadarskog tjednika Narodni list. Veliku većinu fotografija stvorio je u Zadru Jedna od najpoznatijih njegovih fotografija je portret Alfreda Hitchcocka snimljen 1964. godine, a osim toga iznimno je poznat i po dokumentarnim fotografijama stradanja Zadra tijekom II. svjetskog rata, te njegovu poslijeratnu izgradnju. Izlagao je više od 250 izložbi tokom života na kojima je osvojio pedesetak raznih nagrada i priznanja, među kojima su i Velika nagrada grada Milana (1961.), Nagrada Tošo Dabac (1982.), nagrada za životno djelo Fotosaveza Hrvatske (1988.) i Jugoslavije (1988.) te Nagrada grada Zadra za životno djelo (1998.). [49]

Zvonimir Brkan rođen je 1920. godine u Tinju. Zanimanjem je bio bankovni službenik, a fotografijom se bavi od 1948. godine. Izlagačku aktivnost započeo je 1953. godine, a do kraja svog života izlagao je na oko 260 izložbi fotografije u zemlji i inozemstvu, na kojima je osvojio oko 40 različitih nagrada. Održao je 9 samostalnih izložbi u Zagrebu, Zadru, Šibeniku i Splitu. Svoju glasovitu fotografiju „Iz Liliputa“ za koju je dobio mnoge nagrade snimio je 1954. godine, a danas se ta fotografija nalazi u stalnom postavu Muzeja suvremene umjetnosti u Zagrebu. [49]

Slika 11 - Ante Brkan "Stoik" [48]

Njihove fotografije dosta su slične po konceptu, motivima, pa čak i po tehničkim karakteristikama, ali to nikako nije moglo umanjiti doprinose jake umjetničke osobnosti pojedinca kao autora. Bili su iznimno vješti u zapažanju detalja i njihovom izdvajanju iz cjeline. Nerijetko su se služili sjenama i velikim kontrastima kako bi maksimalno istaknuli detalj i čistoću motiva (Slika 11). Kao motive svojih fotografija češće su koristili konkretne predmete u prirodnim ambijentima nego izrežirane kadrove i umjetno stvorene scene. Nisu se služili montažnom tehnikom i trikovima, već su svoje apstrakcije i naizgled nadrealne kadrove postizali gledajući svijet na drugačiji, njima svojstven način,

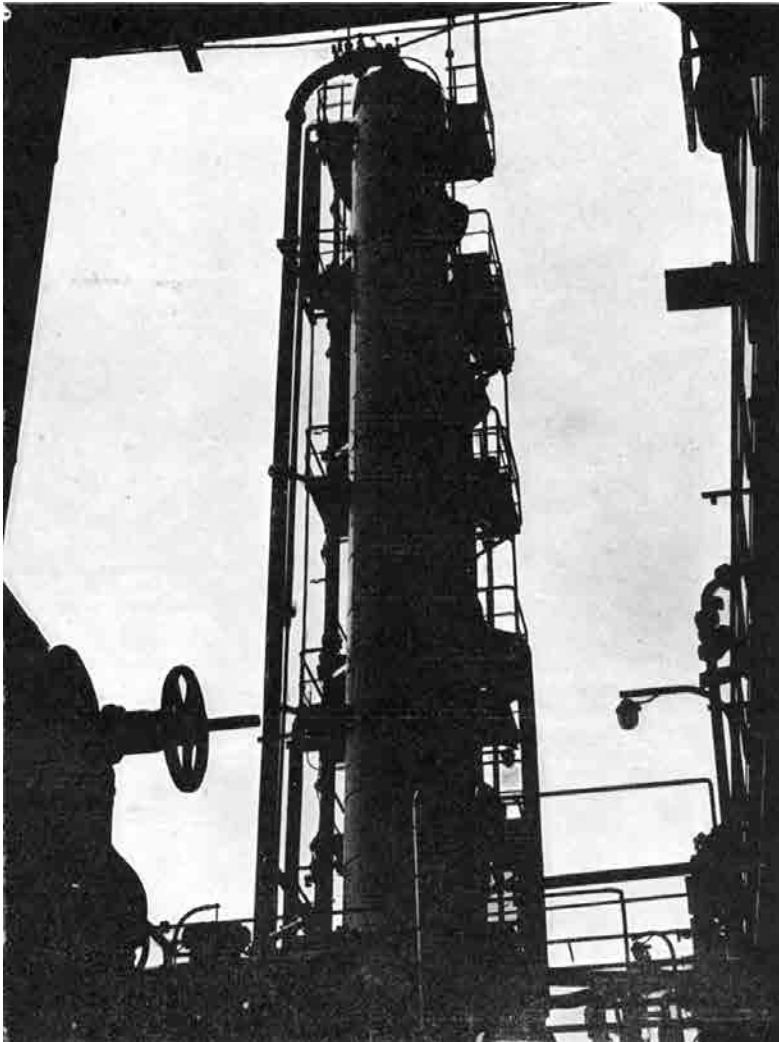
primjećujući igru svjetla, kontrasta i ostalih detalja koji drugima najčešće promaknu.

4.3. Sisačka izložba „Čelik i nafta“

Prvotna inicijativa za pokretanje izložbe u Sisku na kraju je prerasla u veliki fotografski projekt. Izložba je nazvana „Čelik i nafta“, a njeni organizatori su bili Fotosavez Hrvatske i Općinsko vijeće Narodne tehnike Sisak. Ideja koja je vodila ovoj izložbi bila je da i grad Sisak kao jaki industrijski centar može prirediti jednu veću izložbu, a budući da sisačku industriju čini „čelik i nafta“, to se činilo kao idealna tema [50]. Prva izložba održana u ljeto 1966. godine, a priređena je povodom 25. godišnjice ustanka. Tajnik i jedan od inicijatora ove izložbe bio je Branko Jagodić. Izložba je primljena sa velikim simpatijama, a na njenom otvorenju bili su prisutni i visoki državnici. Sisački fotoamateri, većinom iz fotokluba „Rafinerija Sisak“ nisu se odazvali u velikom broju, dok su Zagrebački fotoamateri bili najbrojniji. Prijavljeno je bilo 545 radova od većeg broja autora iz cijele zemlje. Prva nagrada u kategoriji „čelik i nafta“ dodijeljena je Ivanu Medaru, druga Zvonku Jovanoviću za fotografiju „Rafinerija“ (Slika 12) dok je treća nagrada pripala Gojku Sikimiću. U drugoj grupi ove tematske izložbe nagradu je dobio Miloš Pavlović, a u slobodnoj temi prvu i drugu nagradu ravnomjerno su podijelili Josip Vranić i Miloš Jovanović, dok je treća nagrada pripala Ivanu Filipinu. Osim novčanih nagrada, podijeljeno je i veći broj diploma pojedinim autorima. [51]

Tema „čelik i nafta“ bila je ograničena samo na proizvodnju čelika i nafte sa terena sisačke Željezare i Rafinerije u jednoj podgrupi, a u drugoj ista tematika sa terena širom Jugoslavije. Organizator je svakom klubu, odnosno fotoamateru omogućio snimanje samo u sisačkoj Željezari i rafineriji. To se pokazalo kao pretjerana skučenost jedne teme, te je nakon pregledavanja pristiglih radova uočeno da toliko uska skala motiva neće donijeti željene rezultate. Od sljedeće izložbe ta tema je bila proširena na fotografsko opažanje i registriranje primjene

tih osnovnih materijala u svakodnevnom životu, što je trajalo četiri godine, a od pete izložbe do kraja uvedena je tema „čelik i nafta“ kao slobodna tema.

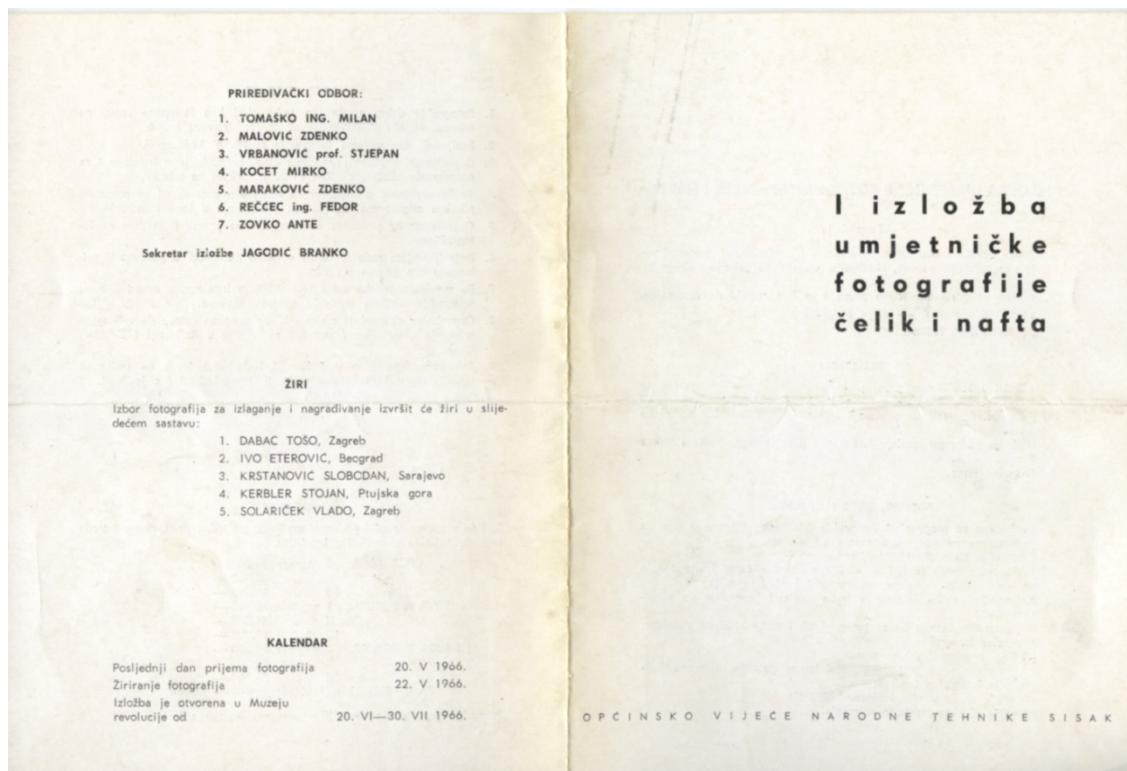

Slika 12 - Zvonko Jovanović "Refinerija" [50]

Na drugoj izložbi održanoj 1968. Godine Fotoklub Zagreb dobio je nagradu kao najzastupljeniji klub. U kategoriji „čelik i nafta“ nagrade su pripale T. Pinteru, K. Tadiću, I. Dvoršaku i M. Grčeviću, a za slobodnu temu nagrađeni su radovi V. Vedlina, S. Stanojevića, Z. Goloba i S. Kerblera. Ukupno je bilo izloženo 74

fotografije za prvu kategoriju i 82 za drugu, jer je skučenost izložbenog prostora ograničila i broj izloženih radova. [52]

Premda je izložba pokrenuta u šezdesetima, svoju punu afirmaciju u svijetu fotografije doživjela je tek u sedamdesetim godinama. Činjenica da je organizator izložbu proglasio „jugoslavenskom“ utjecala je negativno na kvalitetu izložbe. U višečlanom žiriju svake godine bili su predstavnici mnogih republičkih fotoklubova, koji su bili iz različitih civilizacijskih sredina, što je utjecalo na različitost pogleda na fotografiju svakog od njih. Izlaz iz tog problema bio je uvođenje jednog selektora, po uzoru na Zagreb salon, a zanimljivo je da je sve tri godine selektor bio iz Fotokluba Zagreb. Druga velika pogreška bila je ponovno uvođenje jedne teme, i to „čelik i nafta“ kao slobodne teme, koja je iscrpila ideje autora koji su iz godine u godinu slali sve manje radova. Organizatorima je bila želja, a i namjera da izložba postane tradicionalna, što se u jednu ruku i ostvarilo. U katalogu prve izložbe ne nalazi se podatak gdje je održana, ali u letku sa pozivom na sudjelovanje navodi se da je izložba otvorena u Muzeju revolucije od 20. lipnja do 30. srpnja 1966. godine (Slika 13). Druga, kao i sve ostale, održane su u organizaciji Muzeja u Sisku u okviru muzejske galerije iz čega se vidi da je i tu bio još jedan slučaj sjajne suradnje između galerijskih institucija i fotoamaterskog pokreta od samog početka izložbe.

Slika 13 - Pozivni letak za I. izložbu umjetničke fotografije "Čelik i nafta" [53]

Ta u počecima vrlo uspješna fotografska manifestacija održavala se bienalno sve do 1988. godine. Zadnja izložba održana je 1990. godine, kada su organizatori pokrenuli eksperiment. Te godine na izložbi su mogli sudjelovati samo profesionalni umjetnički fotografi na poziv selektora, a koncept izložbe svodio se na 5 dana fotografiranja sisačkih motiva. Svaki fotograf imao je plaćen smještaj i hranu za tih 5 dana, a bio je obavezan realizirati najmanje pet fotografija za završni dio manifestacije – izložbu. To je bio kraj sisačke izložbe „Čelik i nafta“.

4.4. Aktivnosti ostalih fotoklubova u 60-im i 70-im godinama XX. stoljeća

Fotoklub Osijek je u šezdesetima bio izuzetno aktivan, organizirajući pet izložbi fotografije. Bile su to 1960. 8. izložba umjetničke fotografije Slavonije, godinu nakon III. omladinska izložba fotografije NR Hrvatske, 1963. godine VIII. slavonska izložba fotografije, 1965. XIV. republička izložba fotografije u hrvatskoj te 3. kup Jugoslavenske fotografije održan 1969. godine.

Fotoklub Karlovac je 1971. godine organizirao prvu izložbu Čovjek i rijeka, vjerojatno po uzoru na Zadarsku izložbu Čovjek i more. Održana je u galeriji Karas u Karlovcu, i bila je zamišljena kao bienalna izložba. Sudjelovali su Fotoklubovi iz Beograda, Karlovca, Ljubljane, Kranja, Maribora, Sarajeva, Višegrada i Zagreba, a izložbenu selekciju napravio je tročlani žiri. Druga izložba se održala 1973. godine, ali su organizatori naišli na niz organizacijskih i materijalnih poteškoća, što je uvjetovalo njezino neredovito održavanje. Do 1982. godine održale su se još 3 izložbe, koje su kao i druga mjesto našle u „Zorinom domu“. Iako nije bila najavlјivana na jugoslavenskoj razini, od početka su na njoj sudjelovali članovi klubova iz više republika. [22]

Fotoklub Varaždin osnovan 1949. ili 1950. godine, sa svojim radom prestaje polovinom šezdesetih godina, i nema nikakvih aktivnosti do 1999. godine kada nastavlja radom. Nakon prestanka rada Foto kluba Varaždin, u gradu je zamro gotovo svaki organizirani oblik djelovanja fotoamatera. U tom razdoblju ipak je bilo fotografa u Varaždinu, koji su se okupili pod imenom Fotoklub SLOBODA – VIS, osnovanom 19. listopada 1973. godine pri varaždinskoj industriji svile. Da je foto klub uz svoju osnovnu ulogu obrazovanja članova, već od početka znatnu pažnju posvećivao njegovanju umjetničke fotografije kroz izložbene aktivnosti, govori podatak da je već 1975. organizirao svoju prvu značajniju izložbu umjetničke fotografije. To je bila međuklupska izložba na kojoj je od 25 foto klubova iz cijele tadašnje države izloženo 123 fotografija. Druga izložba organizirana je 1978. godine povodom 5. obljetnice Kluba. Izložba je održana u

prostoru Narodnog kazališta „August Cesarec“ a sadržavala je tri teme: sport, radost i prijateljstvo, te slobodna tema i dijapozitivi u boji. Bile su izložene čak 403 fotografije i dijapozitivi u boji, od 257 autora a izložba je po svojoj kvaliteti i odazivu autora bila u skladu s Pravilnikom Foto saveza Hrvatske. Tada se javljaju varaždinski autori Drago Brezovec, Zdravko Cirković, Ivan Fluks, Ivan Levanić, Davor Puttar, Ivan Rebernik, Srećko Ivezić i Ivan Plantak te Mladen Rihtarić i Ivica Vukotić. U organizaciji tog kluba održano je ukupno osam međuklupskih izložbi, a zadnja po redu bila je 1988. godine. [54]

4.5. Prekid tradicije i nove generacije fotografa

Sedamdesete godine približavajući se svome kraju, donijele su nove generacije fotografa izlagača u Zagrebačkom fotoklubu, koje su se po nekim pitanjima drastično razlikovale od prethodnih. Krajem 70-ih u klubu je došlo do sve većeg slabljenja međusobnog zajedništva time što je svaki autor nastupao sa svojim pogledima na fotografiju. Ta heterogenost ideja, tehnička neujednačenost fotografija i odsutnost zajedništva maknula je Fotoklub Zagreb sa vrha ljestvice Jugoslavenske fotografije. Tih godina klub je prestao djelovati kao cjelina, kao zajedništvo kakav je bio u prethodnim desetljećima, a pogotovo u 30-im godinama. Unutar kluba su se formulirale grupacije, od kojih je svaka nalazila neki svoj, drugačiji interes. Oformila se grupa fotografa-reportera koji su se okupljali oko omladinskog lista Polet, koji im je za njihove radove omogućavao i određene honorare, zaradu koju preko Fotokluba Zagreb nisu mogli ostvariti. [37]

Časopis Polet predstavio je tada potpuno drugačije i nove poglede na novinsku fotografiju, koja se do tada nije pretjerano ni spominjala kao grana fotografije. Po važnosti je fotografiju izjednačio sa tekstom, a time i fotografe sa autorima teksta. Novinska fotografija tada prestaje biti manje vrijednom i manje umjetničkom. Najistaknutiji fotografi te grupacije bili su Danilo Dučak, Siniša Knaflec, Ivan Posavec, Mio Vesović, Velizar Vesović, Goran Pavelić-Pipo, Šime Strikoman, Andrija Zelmanović, Dražen Kalenić i Darko Vukov-Colić. Estetika njihove fotografije bila je realistična, pričala je priču o nekom događaju, mjestu ili pojedincu, a naizgled nebitne teme iz svakodnevnice bile su ima jednako bitne kao i one političke. Poletovci su bili fotografi-reporteri, čije fotografije nisu bile samo dokumentarne, neko su sadržavale i komentar, osobno stajalište pojedinog autora, a time se postale jezik izražavanja. U tadašnjoj Jugoslaviji država je financirala omladinski tisak, a pošto izdavači nisu provjeravali dali se materijali troše racionalno, fotografima lista to je omogućilo različito eksperimentiranje sa fotografijom. Poletovi fotografi su stalno bili u akciji, a njihov rad je zahtijevao brze reakcije, te su vođeni time morali i prilagoditi svoju fotografsku opremu. Najčešće su koristili kamere leica-formata, bljeskalicu i

širokokutne objektivne, koji su dovodili do iskrivljenja rubova na fotografijama, te su u njih unosili dozu subjektivnosti. [55]

Aktivnosti fotoamatera u osamdesetim godinama i dalje su se kontinuirano nastavljale sve do devedesetih godina, kada se počela prekidati tradicija Hrvatskog fotosaveza. Dolaskom rata Fotosavez Jugoslavije je prestao postojati zajedno sa državom. Fotoklubovi koji su se našli na prvoj crti bojišnice prestajali su sa svojim radom, a neki su bili i potpuno uništeni, dok su oni u ostatku Hrvatske dalje nastavljali sa svojim radom, a njihovi članovi svojim su kamerama dali doprinos borbi za stvaranje i očuvanje nove i samostalne države.

5. ZAKLJUČAK

Fotografska umjetnost razvila se i održala tokom povijesti kroz Fotoklubove koji su oko sebe okupljali entuzijaste i zaljubljenike u fotografiju, nazvane fotoamaterima. Kakva bi danas bila fotografija da nije bilo njih, pitanje je na koje nema točnog odgovora, ali se svakako može pretpostaviti.

Njihove fotografije bile su iskrene, odražavale su njihove emocije, njihovo viđenje okoline u određenom trenutku. Zapažali su druge motive, druge sjene i pokrete, neistražene kutke ulice i lica ljudi tadašnjega vremena. Svaki je našao ljepotu i zanimljivost u drugom detalju, koji je nekom tada već bio rutina svakodnevnog pogleda. Oni su bili režiseri, službenici, glumci, neki čak i profesionalni fotografi, ali zajednička im je svima bila ljubav prema umjetničkoj fotografiji, koju su iz dana u dan razvijali i njegovali. Za razliku od profesionalnih fotografa, fotoamateri nisu bili opterećeni izradom fotografija po narudžbi nego su stvarali umjetničku fotografiju, unoseći u nju svu svoju kreativnost.

Aktivno sudjelovanje kako fotoklubova tako i fotoamatera kao pojedinaca na izložbama u zemlji i inozemstvu, broj diploma i nagrada samo potvrđuje koliko je hrvatska fotografija bila uspješna u prošlom stoljeću, a pogotovo u tridesetim godinama, kada su Zagrebački fotoamateri razvili svojstven stil u svijetu prozvan „Zagrebačka škola fotografije“. Taj fenomen je danas nedovoljno istražen vjerojatno zbog toga što dio kataloga izložbi i kritika tiska nisu danas sačuvane, ali iz onog što je ostalo bez sumnje se zaključuje koliko je značajna tada bila Hrvatska fotografija u zemlji i svijetu.

Osim sa umjetničkog, to razdoblje u povijesti hrvatske fotografije iznimno je bitno i sa dokumentarnog aspekta, jer već je poznata uzrečica da slika vrijedi tisuću riječi.

6. LITERATURA

- [1] IV Foto-izložba amatera u Sušaku (katalog), 1933., Sušak
- [2] Foto revija, mjesečnik za sve grane fotografije, Br. 7, (Srpanj 1933.) , str. 18.
- [3] Foto revija, mjesečnik za sve grane fotografije, Br. 8, (Rujan 1933.), , str. 16.
- [4] August Frajtić (1933.), Foto revija, mjesečnik za sve grane fotografije, No. 1, (Siječanj 1933.), str. 2
- [5] Grčević M., Umjetnička fotografija u hrvatskoj 1891. – 1940. Fenomen zagrebačke škole, Društvo povjesničara umjetnosti hrvatske, 1997. (reprint originalnog rukopisa – magistarske radnje na Filozofskom fakultetu u zagrebu)
- [6] Foto revija, mjesečnik za sve grane fotografije, Br. 4, (Travanj 1933.), str. 17.
- [7] Foto revija, mjesečnik za sve grane fotografije, Br. 6, (Lipanj 1933.) 2 stranice (13 - 14)
- [8] Jesenski salon umjetničke fotografije: Fotoklub Zagreb (katalog), Salon Urlich, Zagreb 1934.
- [9] Fotoklub Zagreb, I. sveslavenska izložba umjetničke fotografije (katalog), Umjetnički paviljon, Zagreb 17. XI. – 18. XII. 1935.
- [10] Fotoklub Zagreb, IV. međunarodna izložba umjetničke fotografije (katalog) Umjetnički paviljon, Zagreb, X. 1936.
- [11] Fotoklub Zagreb, V. međunarodna izložba umjetničke fotografije (katalog) Umjetnički paviljon, Zagreb, 1937.
- [12] Fotoklub Zagreb član međunarodne fotoamaterske unije, VI. međunarodna izložba umjetničke fotografije (katalog) Umjetnički paviljon, Zagreb, 1. - 31. X. 1938.
- [13] Fotoklub Zagreb član Hrvatskog fotoamaterskog saveza, VII. međunarodna izložba umjetničke fotografije (katalog) Umjetnički paviljon, Zagreb, 30. IX. - 23. X. 1939.

-
- [14] Fotoklub Zagreb član Hrvatskog fotoamaterskog saveza, VIII. međunarodna izložba umjetničke fotografije (katalog) Umjetnički paviljon, Zagreb, 5.-28. X. 1940.
- [15] Foto revija, mjesečnik za sve grane fotografije, Br. 2, str. 19, (Veljača 1933.) 22. str.
- [16] Foto revija, mjesečnik za sve grane fotografije, Br. 3, (Ožujak 1933.) 22. str.
- [17] Kraš M. (2002). Pavica i Otokar Hrazdira, Mini-print-logo d.o.o, Varaždin
- [18] Tonković M. (2012.), Fotografija 30-ih godina, Moderna umjetnost u Hrvatskoj 1898.-1975., Institut za povijest umjetnosti, Zagreb (str. 204)
- [19] Fotoklub Sušak, I. nacionalna izložba umjetničke fotografije (katalog), 30. 7. – 6. 8. 1939., Sušak
- [20] Foto-kino revija, Vol. 25., No. 3 (svibanj 1972.) 32. str.
- [21] Foto-kino revija, Vol. 14., No.10 (listopad 1964.) 34. str.
- [22] Lozić V.(2003). Fotoamaterski pokret u Hrvatskoj (prilozi za povjesnicu), Fotoklub Zagreb, Zagreb
- [23] Nacionalne izložbe umjetničke fotografije, (katalog), Osijek, Sušak, Daruvar, 1940.
- [24] “Zagrebačka škola u umjetničkoj fotografiji na VII. međunarodnoj izložbi u starom umjetničkom paviljonu”, Hrvatski dnevnik, Zagreb 5. 10. 1939.,: 9 - 10. (preuzeto sa http://www.mdc.hr/UserFiles/Image/izdavastvo/im/IM_42_1-4_2011.pdf, Lozić V., Zagrebačka škola fotografije (1930. – 1950.), Informatica museologica, No. 42 (2012.) 8 stranica (168-175), 01. 09. 2013.)
- [25] Tošo Dabac, Foto revija, mjesečnik za sve grane fotografije, Br. 8, str. 12, (Kolovoz 1933.) 1-22
- [26] Marina Benažić, Tošo Dabac: Portreti umjetnika (katalog), Muzej suvremene umjetnosti, 01. - 13. travnja 2011.

-
- [27] Knapp P., Koščević Ž., Dabac P.,(1994) Tošo Dabac – Zagreb tridesetih godina, MSU/ATD, Dabac P., Zagreb
- [28] Predavanje Lozić V., Tiljak D., „120 godina Fotokluba Zagreb“, 4. Dani fotografije Arhiva Tošo Dabac, Zagreb 13. 11. 2012.
- [29] Foto revija, mjesečnik za sve grane fotografije, Br. 3, (Rujan 1932.), 3 stranice (1. – 3.)
- [30] Grčević M. (2000). August Frajtić dobri duh hrvatske fotografije, Hrvatski fotosavez, Zagreb
- [31] Lozić V., Zagrebačka škola fotografije (1930. – 1950.), Informatica museologica, No. 42 (2012.) 8. stranica
- [32] Muzej suvremene umjetnosti Zagreb, Hrvatska fotografija od tisuću devetsto pedesete do danas (katalog), 10. 01.-7. 2. 1993., Zagreb
- [33] Georgj Skrygin, Foto kino revija, Vol. 29.,No. 1 - 2 (veljača 1976.)
- [34] <http://www.body-pixel.com/2009/03/26/old-school-photography-duro-janekovic/> - Body pixel, Old school photography: Duro Janekovic, 01.09.2013.
- [35] Tonković M., Muzej za umjetnost i obrt: Doživjeti Zagreb 1939-ih, Đuro Janeković (katalog), 12. 05. - 28. 08. 2011., Zagreb/Osijek
- [36] Fotoklub Zagreb, Velika izložba hrvatske umjetničke fotografije „Lijepa naša domovina“ (katalog), Umjetnički paviljon, Zagreb, 1941.
- [37] Lozić V. (2000). Fotoklub Zagreb 1892. – 1992. prilozi za povjesnicu, Fotoklub Zagreb, Zagreb
- [38] Fotosavez Jugoslavije, Fotoklub Zagreb; 14. Zagreb salon (katalog), 31. 5. - 26. 6. 1968., Grafički zavod Hrvatske, Zagreb
- [39] Jakolić V., Foto-kino revija, Vol. 25.,No. 4 (srpanj-kolovoz 1972.)
- [40] Dimitrijević, S., Časopis SPOT, No. 1(1972.) 14 stranica (6. – 20.)
- [41] Greisbach Đ., Foto-kino revija, Vol. 28.,No. 7 - 8 (kolovoz 1972.) 34 stranice (1-34)

-
- [42] Fotosavez Jugoslavije, Fotoklub Zagreb; 18. Zagreb salon (katalog), rujan/ listopad 1977. godine., Grafički zavod Hrvatske, Zagreb
- [43] Jakolić V., Foto-kino revija, Vol. 26., No. 4 (travanj 1973.) 34 stranice (1-34)
- [44] Griesbach Đ., Foto-kino revija, Vol. 28., No. 7 - 8 (kolovoz 1975.) 34 stranice (1-34)
- [45] Jakolić V., Foto kino revija, Br. 7 - 8, (srpanj – kolovoz 1971.) str. 15.
- [46] Bešević I., Foto-kino revija, Vol. 25.,No. 3 (svibanj 1972.) str 14.
- [47] Moderna galerija narodnog muzeja Zadar, Jugoslavija; 3. međunarodni biennale fotografije „Čovjek i more“ (katalog), 15. 7. - 20. 9. 1963., Zadar
- [48] Narodni muzej Zadar, Čovjek i more (1975. – 2007.), Galerija umjetnina Narodnog muzeja Zadar, 2008.
- [49] Rovinj Photodays 2013: Astoria d.o.o. & Udruga LivingStone (katalog), 7. - 8. lipanj 2013., Rovinj
- [50] Foto-kino revija, Vol. 19., No. 11 (studeni 1966.) 23 stranice (271-294)
- [51] Foto kino revija, Br. 7 - 8, (srpanj – kolovoz 1966.) str. 185
- [52] Galerija Muzeja Sisak, II. Jugoslavenska izložba fotografije „Čelik i nafta“ (katalog), Sisak 1968.
- [53] Hemeroteka Arhiva Tošo Dabac (ATD/MSU), Ilica 17
- [54] <http://ztk-gradavarazdina.hr/foto-klub-sloboda-varadin>, Foto-klub "Sloboda-VIS" Varaždin - Početci organiziranog fotoamaterizma u Varaždinu, 3. 9. 2013.
- [55] Franulić M. (2004). Vijenac, No. 265 (travanj 2004)